

De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs

HBO-Monitor 1997

J.P. Allen
G.W.M. Ramaekers

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde
Universiteit Maastricht

Uitgave: Voorlichtingsdienst HBO-raad

Den Haag, juni 1998

De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden
van het hoger beroepsonderwijs

HBO-Monitor 1997

Betreft: afgestudeerden uit examenjaar 1995/1996

De HBO-Monitor is in opdracht van de HBO-raad en hogescholen ontwikkeld door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde van de Universiteit Maastricht, en wordt uitgevoerd in samenwerking met DESAN Marktonderzoek te Amsterdam.

Auteurs

J.P. Allen

G.W.M. Ramaekers

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt,
Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde,
Universiteit Maastricht

Uitgave

Voorlichtingsdienst HBO-raad

Prinsessegracht 21

Postbus 123

2501 CC Den Haag

Telefoon 070 - 3 12 21 21

Telefax 070 - 3 12 21 00

Druk en omslag

Drukkerij/Uitgeverij Van Gorcum, Assen

Prijs f 75,- landelijk rapport en statistisch supplement tezamen,
inclusief verzendkosten

ISBN 90-6390-224-7

© Copyright HBO-raad, juni 1998

Ten geleide

Het hoger beroepsonderwijs (hbo) richt zich op de overdracht van theoretische kennis en op de ontwikkeling van vaardigheden. Een nauwe aansluiting op de beroepspraktijk is hierbij voor hogescholen een belangrijk uitgangspunt. De samenleving verwacht van de hogescholen doelmatig en kwalitatief hoogwaardig onderwijs. Kwaliteitszorg is een van de belangrijkste instrumenten om dit te bewaken.

Om inzicht te krijgen in hoe de opleiding aansluit op de praktijk, kwalitatief en kwantitatief, is in opdracht van de HBO-raad de HBO-Monitor ontwikkeld. De HBO-Monitor 'volgt' afgestudeerde hbo'ers op de arbeidsmarkt. Het stelt hogescholen in staat om jaarlijks zicht te krijgen op de arbeidsmarktsituatie van de eigen afgestudeerden, alsmede op de landelijke situatie. De uitkomsten van het instrument zijn ook waardevol voor onder meer het bedrijfsleven, branche en beroepen organisaties en instellingen op het terrein van de arbeidsvoorziening.

Voor u ligt de zevende editie van de landelijke rapportage van het onderzoek, de HBO-Monitor 1997. Ten behoeve van dit onderzoek zijn er in 1997 ruim 36.000 afgestudeerden van ruim 50 deelnemende hogescholen benaderd. De uitvoering van dit project lag in handen van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt van de Universiteit Maastricht en is uitgevoerd in samenwerking met DESAN Marktonderzoek te Amsterdam. Alle sectoren, te weten: de sectoren agrarisch, economie, techniek, pedagogiek, sociaal-agogisch, gezondheidszorg en kunst, zijn in de monitor vertegenwoordigd. De resultaten worden in dit rapport per sector gepresenteerd. In het statistisch supplement kunt u de resultaten per studierichting van de verschillende sectoren vinden. In het thema-hoofdstuk wordt dit jaar aandacht besteed aan de verschillen in het verloop van de arbeidsmarktintrede tussen voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers.

Mr. O.G. Brouwer,
Waarnemend-voorzitter HBO-raad

Drs. A.B. de Graaf,
Directeur HBO-raad

Inhoudsopgave

	Bladzijde
Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	13
1.1 Opzet HBO-Monitor	13
1.2 Samenstelling onderzoekspopulatie	14
1.3 Leeswijzer	16
2 Intrede op de arbeidsmarkt	19
2.1 Zoeken naar werk	19
2.2 Maatschappelijke positie enquêtemoment	22
3 Functiekenmerken	25
3.1 Functieverwerving	25
3.2 Typering werkorganisatie	26
3.3 Belang van kwalificaties voor de functie-uitoefening	27
3.4 Functievereisten	28
3.5 Arbeidsvoorwaarden	32
4 Kwalificaties van hbo'ers	35
4.1 Vóór het afstuderen opgedane kwalificaties	35
4.2 Doorstroom naar vervolgonderwijs	36
4.3 Deelname aan bijscholing	38
5 De hbo-opleiding achteraf bezien	41
5.1 Gewenste aandacht voor kwalificaties	41
5.2 Oordeel over de opleiding	42
5.3 Studiekeuze achteraf bezien	43
6 Thema: Verschillen naar vooropleiding	45
6.1 Hoogste voltooide vooropleiding	45
6.2 Studieduur	46
6.3 Arbeidsmarktintrede	47
6.4 Doorstroom naar vervolgonderwijs	47
6.5 De hbo-opleiding achteraf bezien	48
6.6 Oordeel over hbo-opleiding en doorstroom naar vervolgonderwijs	53
Bijlage 1 Logistische regressie-analyse van de kans op het snel (binnen 3 maanden) vinden van betaald werk	57
Bijlage 2 Logistische regressie-analyse van het niveau en de richting van het werk	59
Bijlage 3 Definitie van variabelen	61

Voorwoord

De HBO-raad heeft in 1991 het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), dat verbonden is aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde van de Universiteit Maastricht, de opdracht verleend een instrument te ontwikkelen waarmee de arbeidsmarktintrede van afgestudeerden van het hbo in kaart kan worden gebracht. Dit instrument, de HBO-Monitor, is het afgelopen jaar voor de zevende achtereenvolgende keer uitgevoerd.

Eind 1997 zijn in het kader van de HBO-Monitor 1997 ruim 36.000 afgestudeerden benaderd van ruim 50 hogescholen. Het ROA heeft bij het uitvoeren van het project de leiding en is verantwoordelijk voor de instrumentontwikkeling, de kwaliteitsbewaking, het databeheer en het openbare landelijk rapport. In het project werkt het ROA nauw samen met DESAN Marktonderzoek te Amsterdam. DESAN is verantwoordelijk voor de gegevensverzameling, de verwerking hiervan en het maken van de vertrouwelijke instellingsrapportages ten behoeve van de deelnemende hogescholen.

De projectleiding was in handen van drs. Ger Ramaekers van het ROA, onder supervisie van dr. Rolf van der Velden. Vanuit de HBO-raad is het project door drs. Felipe Salve begeleid. De analyse en rapportage voor het landelijk rapport zijn uitgevoerd door dr. Jim Allen en drs. Ger Ramaekers. Bij de uitvoering van het project zijn voorts drs. Timo Huijgen, Jacqueline Pisters en drs. Ed Willems van het ROA betrokken geweest. De tabellen voor het statistisch supplement zijn door drs. ing. Karel Pagrach van Desan Marktonderzoek uitgevoerd, terwijl ing. Hans Rutjes de werkzaamheden van Desan Marktonderzoek voor de HBO-Monitor coördineerde. Bij DESAN zijn voorts drs. Kathrin Becker en drs. Han van Dongen betrokken geweest bij de uitvoering. De integrale deelname aan de HBO-Monitor vanuit het hoger agrarisch onderwijs is gecoördineerd door ing. Michèle Gimbrère van het Bureau Arbeidsmarktonderzoek STOAS te Wageningen.

Tegelijkertijd met deze rapportage verschijnt bij het ROA een rapport waarin de arbeidsmarkt-intrede van schoolverlaters over de volle breedte van het onderwijs wordt geanalyseerd. In dat rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt* ontbreken vooralsnog gegevens over de afgestudeerden van het wetenschappelijk onderwijs. De Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten heeft echter het besluit genomen om dit jaar te komen tot een met de HBO-Monitor vergelijkbare WO-Monitor.

Dat de HBO-Monitor is toegespitst op de informatiebehoefte van de hogescholen zelf komt met name naar voren in de zogeheten vertrouwelijke instellingsrapportage die elke deelnemende hogeschool ontvangt over de 'eigen' afgestudeerden. De hogescholen zien de HBO-Monitor vooral als een instrument voor kwaliteitszorg en voorlichting. De instellingsrapportage beoogt vooral die taken te ondersteunen.

Net als de afgelopen twee jaar zal ook dit jaar een separate rapportage verschijnen over de Kunst-Monitor. In nauw overleg met vertegenwoordigers van de betreffende opleidingen en werkveld is in

Voorwoord

1995 het instrument van de HBO-Monitor specifiek toegespitst op de door de hogescholen verzorgde kunstopleidingen en de arbeidsmarkt voor kunstenaars. Kerncijfers uit deze Kunst-Monitor zijn overigens ook in de voorliggende rapportage opgenomen.

Als specifiek thema voor het landelijk rapport is dit jaar gekozen voor de aansluiting van de gevolgde hbo-opleiding op de genoten vooropleiding. Nagegaan wordt hoe voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers oordelen over de hbo-opleiding, hoe hun arbeidsmarktintrede is verlopen en in welke mate zij doorstromen naar vervolgonderwijs.

Wij bedanken alle betrokkenen voor hun inbreng.

Maastricht, juni 1998

Samenvatting

Eind 1997 - begin 1998 is in het kader van de HBO-Monitor voor de zevende achtereenvolgende keer een arbeidsmarktonderzoek gehouden onder afgestudeerde hbo'ers. Aangezien de enquête één tot anderhalf jaar na het afstuderen plaatsvindt, heeft het onderzoek betrekking op hbo'ers die nog aan het begin staan van hun beroepsloopbaan. In de afgelopen enquête zijn in totaal ruim 36.000 hbo'ers benaderd. De respons voor het totale hbo bedraagt dit jaar 49%. Overigens wijzen de jaarlijkse onderzoeken onder non-respondenten doorgaans uit dat de gevonden resultaten representatief zijn voor de totale populatie.

Samenstelling onderzoekspopulatie

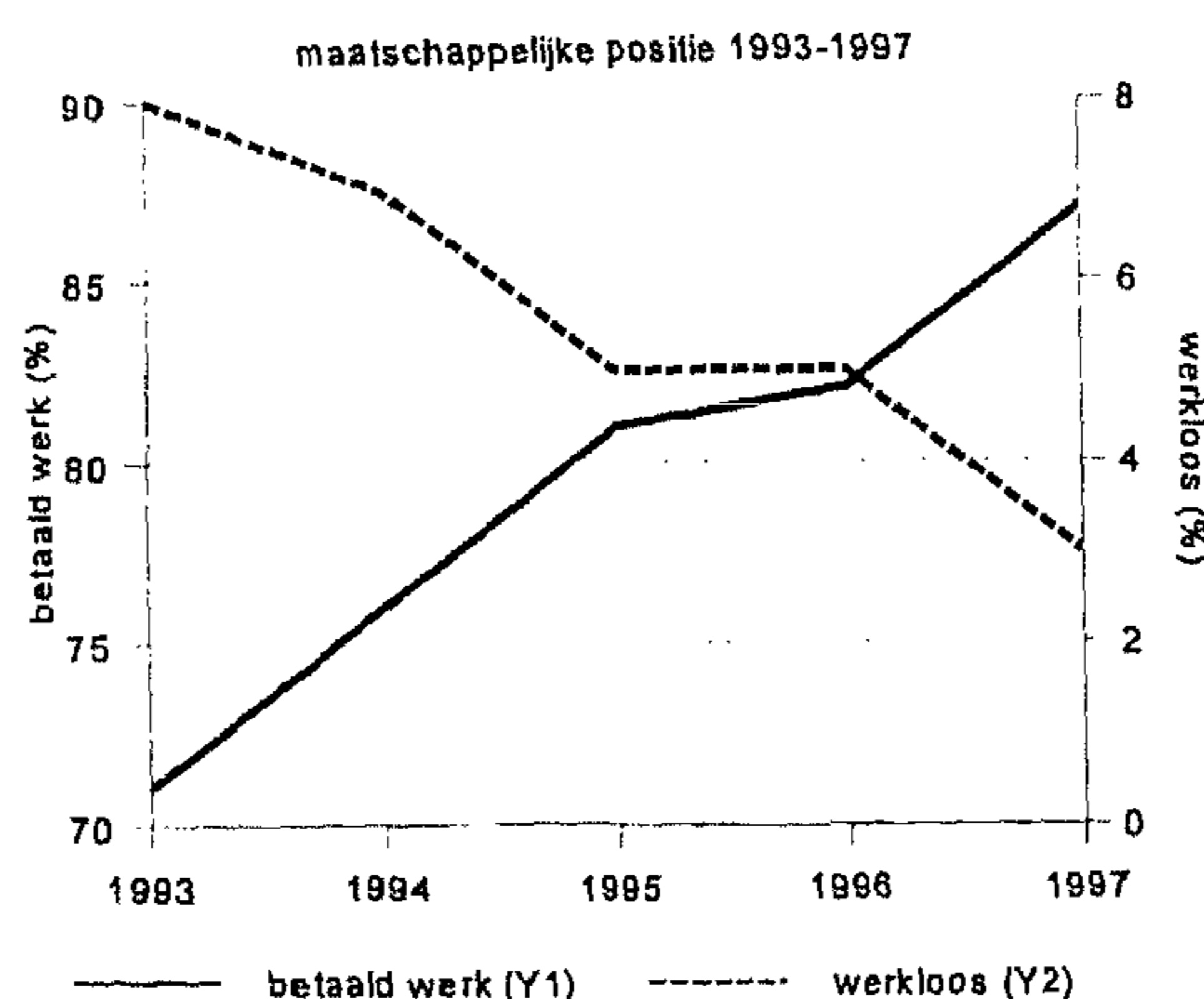
Binnen de uitstroom uit het hbo vormen de afgestudeerden van het hoger economisch onderwijs (heo) de grootste groep (25%), gevolgd door afgestudeerden van het hoger technisch onderwijs (hto) met 22% en afgestudeerden van het hoger pedagogisch onderwijs (hpo) met 19%. Kleinere aandelen in de uitstroom hebben het hoger sociaal-agogisch onderwijs (hsao) met 14%, het hoger gezondheidszorg onderwijs (hgzo) met 10%, het kunstonderwijs (kuo) met 6% en het hoger agrarisch onderwijs (hao) met 4%.

Iets meer dan de helft (53%) van de uitstroom uit het hbo bestaat uit vrouwen. In de vorige meting bestond 52% van de uitstroom uit vrouwen. Evenals in de vorige meting rekent 3% van de hbo-uitstromers zichzelf tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep. De gemiddelde leeftijd van de afgestudeerden van het voltijd-hbo bedraagt op het enquêtemoment 25 jaar. Afgestudeerden van het deeltijd-hbo zijn gemiddeld 12 jaar ouder.

Intrede op de arbeidsmarkt

Op het moment van de enquête heeft 87% van de afgestudeerden betaald werk; 8% is student en slechts 3% is werkloos. De werkloosheid is het hoogst onder hsao'ers en kuo'ers (beiden 6%). De grafiek toont de ontwikkeling in het aandeel van betaald-werkende en werkloze hbo-afgestudeerden vanaf 1993. Duidelijk komt naar voren dat het aandeel van betaald werkende hbo'ers nog verder is toegenomen, terwijl het aandeel van werkloze hbo'ers het laatste jaar sterk is gedaald.

Bijna een kwart (23%) van de afgestudeerden heeft niet naar betaald werk gezocht, bijvoorbeeld omdat men is doorgestroomd naar een vervolgopleiding of omdat men al werk had vóór het afstuderen of werk heeft gekregen zonder te hebben moeten zoeken. Ongeveer driekwart (77%) van de uitstroom uit het hbo zoekt actief naar betaald werk. Hiervan begint meer dan de helft (53%) al voordat ze afgestudeerd zijn met zoeken.

Een op de acht afgestudeerden (12%) is in totaal meer dan 3 maanden werkloos geweest; 5% is meer dan een half jaar werkloos geweest. Gecorrigeerd voor andere kenmerken blijken kuo'ers de grootste kans op intredewerkloosheid te hebben. Andere kenmerken die deze kans sterk beïnvloeden zijn onder meer leeftijd (hoe ouder hoe meer kans op werkloosheid), het moment waarop men start met werkzoeken (hoe eerder men begint te zoeken hoe lager de kans op werkloosheid) en de regio waar men is afgestudeerd (afgestudeerden uit het noorden en oosten des lands hebben een hogere kans op werkloosheid dan afgestudeerden uit het westen des lands).

Functiekenmerken

Het belangrijkste kanaal waarlangs men aan de huidige baan is gekomen is door te reageren op een advertentie (24%); 17% heeft werk gevonden via een uitzendbureau, terwijl 15% succes heeft gehad met een open sollicitatiebrief.

Een meerderheid van de werkende afgestudeerden (62%) vindt werk in de profit-sector. Dit geldt overigens veel minder voor afgestudeerden van deeltijd-opleidingen (29%) en voor hpo'ers (19%). Meer dan de helft (57%) werkt in een bedrijf met 100 of meer werknemers. Kuo'ers werken relatief vaak (46%) in kleine organisaties, met minder dan 10 werknemers.

Een hoog percentage van de afgestudeerden hecht veel waarde aan tijdens de opleiding opgedane kwalificaties voor een goede uitoefening van hun huidige functie. Daarbij hechten zij de meer waarde aan een juiste werkhouding en sociale vaardigheden dan aan kennis en werkvaardigheden.

Van alle werkende hbo'ers werkt 79% in een functie waarvoor minstens hbo-niveau door de werkgever werd vereist. Dit betekent een stijging met 3% ten opzichte van vorig jaar. Voor 81% geldt dat de eigen of een verwante opleidingsrichting werd vereist. Gecorrigeerd voor andere kenmerken blijken hpo'ers en hto'ers relatief vaak werk op hbo-niveau te krijgen, terwijl hao'ers, hso'ers en kuo'ers relatief vaak in functies onder hbo-niveau terechtkomen. Verder blijkt dat mannen meer kans dan vrouwen hebben op werk dat past bij hun opleidingsniveau. Ook het beschikken over bestuurlijke

ervaring en het vroeg beginnen met zoeken naar werk vergroten de kans dat het gevonden werk past bij een opleiding op hbo-niveau.

Hpo'ers, hto'ers en hgzo'ers hebben de grootste kans op werk in de eigen of daaraan verwante opleidingsrichting. Deze kans is eveneens groot voor onder meer mannen, hbo'ers die vroeg beginnen met werkzoeken en hbo'ers die in het oosten of het zuiden des lands zijn afgestudeerd. Echter, een lange duur van de intredewerkloosheid en werk krijgen in de profit-sector verlaagt de kans op werk dat past bij de gevolgde opleidingsrichting.

In het onderzoek komt verder naar voren dat iets minder dan de helft (46%) van de afgestudeerden een baan heeft waarvoor werkervaring is vereist, 21% een leidinggevende functie uitoefent en vrijwel alle (91%) afgestudeerden in loondienst werken. Kuo'ers vormen op dit algemeen beeld een uitzondering: hiervan werkt 30% zelfstandig.

Ruim de helft (60%) van alle werkende hbo'ers heeft op het enquêtemoment een vaste baan. Hiermee wordt de daling van de afgelopen jaren in het aandeel van vaste contracten niet langer voortgezet. Voor het eerst sinds 1993 is er zelfs sprake van een lichte stijging ten opzichte van de vorige meting (59%). Ruim driekwart (77%) werkt full-time. Relatief veel kuo'ers en hpo'ers (31% en 27% respectievelijk) werken tijdelijk en hebben nog geen uitzicht op een vaste baan. Hto'ers en heo'ers werken bijna uitsluitend full-time, terwijl minder dan de helft van de kuo'ers (46%) dit doet. Vrouwen werken minder vaak dan mannen in vaste dienst en/of met een full-time aanstelling.

Kwalificaties van hbo'ers

De kwalificaties van hbo'ers worden in de eerste plaats bepaald door de opleidingsrichting die zij binnen het hbo hebben gevolgd. Veel afgestudeerde hbo'ers beschikken daarnaast over extra kwalificaties die zij vóór of tijdens de hbo-opleiding hebben opgedaan. Zo heeft de overgrote meerderheid (91%) van de afgestudeerden tijdens de hbo-opleiding stage gelopen. Een op de zes afgestudeerden (18%) beschikt zelfs over buitenlandse stage-ervaring. Verder heeft bijna de helft (47%) van de afgestudeerden reeds vóór of tijdens de hbo-opleiding werkervaring (excl. stages) opgedaan die relevant is voor hun vakgebied. Ruim een kwart (28%) van de afgestudeerde hbo'ers beschikt over bestuurlijke ervaring.

Eén op iedere vijf afgestudeerden (19%) volgt na het afstuderen gedurende kortere of langere tijd verder regulier onderwijs (bijscholing niet meegerekend). Dit is iets minder dan de 22% in de vorige meting. Niet alleen de deelname aan vervolgonderwijs maar ook het niveau van de gekozen vervolgonopleidingen is ten opzichte van vorig jaar licht gedaald (in meting 1996 bestond 56% van het vervolgonderwijs uit universitaire opleidingen; thans 52%). Dit laat onverlet dat, evenals vorig jaar, 84% van de doorstromers naar vervolgonderwijs de aansluiting tussen de hbo-opleiding en de vervolgonopleiding als goed of voldoende kwalificeert.

Ten opzichte van vorig jaar is de deelname aan bijscholing (cursorisch onderwijs en bedrijfsopleidingen) licht gestegen, en wel van 38% naar 41%. Binnen de gevolgde bijscholing nemen cursussen op het gebied van informatica met een aandeel van 16% de belangrijkste plaats in.

Opleiding achteraf bezien

Evenals vorig jaar kwalificeert de overgrote meerderheid (zo'n 80%) van de betaald-werkende afgestudeerden de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en het uitgeoefende werk als goed of voldoende. Dit laat onverlet dat meer dan 40% van de afgestudeerden vindt dat het hbo meer aandacht zou moeten besteden aan de praktische toepassingsmogelijkheden van vakkennis en de actualiteit hiervan, aan informatie- en communicatietechnologie, onderhandelingstechnische en commerciële vaardigheden, organisatorische vaardigheden en aan mondeling presenteren.

Een op de drie afgestudeerden vindt dat de opleiding meer gespecialiseerd zou moeten zijn, terwijl slechts een op de twintig de opleiding te specialistisch vindt. Een opmerkelijk resultaat is verder dat 42% van de afgestudeerden vindt dat de opleiding zwaarder zou mogen zijn, terwijl vrijwel niemand vindt dat de opleiding minder zwaar zou moeten zijn.

Evenals in de vorige meting zijn veruit de meeste hbo'ers achteraf blij met de destijds gemaakte studiekeuze: vier van de vijf zou opnieuw voor dezelfde hbo-opleiding kiezen. Eén op de vijf afgestudeerden betreurt de destijds genomen studiekeuze: zij zouden, achteraf bezien, een andere hbo-opleiding hebben gekozen (14%), een opleiding buiten het hbo zijn gaan volgen (6%) of niet zijn gaan studeren (1%).

Thema: Verschillen naar vooropleiding

In het thema-hoofdstuk van dit jaar is nagegaan hoe de arbeidsmarktintrede, deelname aan verder onderwijs en oordeel over de hbo-opleiding verschillen naar vooropleiding. Er wordt onderscheid gemaakt tussen hbo'ers afkomstig uit het havo, vwo, qua sector overeenkomstig mbo en ander mbo. Op de meeste punten blijken deze groepen nauwelijks van elkaar te verschillen. Verschillen tussen deze groepen manifesteren zich wel bij de studieduur, het oordeel over de zwaarte van de hbo-opleiding, de deelname aan verder onderwijs en de keuze voor de hbo-opleiding, achteraf bezien.

In iedere hbo-sector doen voormalige havisten gemiddeld het langst over de hbo-opleiding. Het nagenoeg ontbreken van verschillen in gemiddelde studieduur tussen hbo'ers afkomstig uit een pendantsector van het mbo en andere ex-mbo'ers is opvallend te noemen, temeer gezien in het licht van de eventuele vrijstellingen in geval van pendantopleidingen.

De hbo'ers met een mbo achtergrond volgen ná de hbo-opleiding minder vaak verder onderwijs dan de uit het algemeen vormend onderwijs afkomstige hbo'ers.

De hbo'ers met een vwo-vooropleiding blijken, in vergelijking met andere hbo'ers, vaker te vinden dat de hbo-opleiding best wat zwaarder had mogen zijn, vaker voor een universitaire vervolgopleiding te kiezen en iets vaker, achteraf bezien, liever een opleiding buiten het hbo te hebben gevolgd. Bij veel ex-vwo'ers lijkt de beslissing om door te studeren mede te zijn ingegeven door hun ontevredenheid over de destijds gemaakte keuze voor een hbo-opleiding.

1 Inleiding

1.1 Opzet HBO-Monitor

In opdracht van de HBO-raad heeft het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) eind 1997 voor de zevende keer de HBO-Monitor uitgevoerd. Het onderzoeksproject is gericht op het in kaart brengen van de arbeidsmarktintrede van afgestudeerde hbo'ers en bestaat uit een schriftelijke enquête. Deze wordt jaarlijks gehouden in de maanden oktober-december onder afgestudeerden van het daaraan voorafgaande studiejaar. Dit betekent dat de enquête zo'n anderhalf jaar na het afstuderen plaatsvindt (afhankelijk van de maand waarin men is afgestudeerd en de maand waarin men de vragenlijst heeft ingevuld). De enquête geeft aldus informatie over de startfuncties van de afgestudeerden. De gehanteerde vragenlijst bevat vragen over de persoon, de afgesloten opleiding, de vooropleiding, de eventuele werk- en bestuurservaring vóór het afstuderen, de belangrijkste activiteiten na het afstuderen tot het moment van enquêteren, de huidige arbeidsmarktpositie, eventueel gevolgd onderwijs na het afstuderen en, bij betaald-werkenden, enkele kenmerken van de huidige functie en van de organisatie waarin men werkzaam is alsmede vragen over de aansluiting van de genoten opleiding op de beroepspraktijk. De definitie en classificatie van de variabelen sluit waar mogelijk aan bij de gangbare indelingen die worden gehanteerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De eind 1997 gehouden enquête betrof de afgestudeerden uit studiejaar 1995/1996.

De HBO-Monitor omvat alle zeven hbo-sectoren: agrarisch (hao), pedagogisch (hpo), technisch (hto), economisch (heo), gezondheidszorg (hgzo), sociaal-agogisch (hsao) en kunst (kuo). De HBO-Monitor is het afgelopen jaar voor de zevende achtereenvolgende keer uitgevoerd, wederom in samenwerking met Desan Marktonderzoek. In het eerste uitvoeringsjaar, eind 1991, zijn ruim 16.000 afgestudeerden aangeschreven, terwijl het afgelopen jaar ruim 36.000 afgestudeerden zijn benaderd. De respons voor het totale hbo bedraagt dit jaar 49%.

Het onderzoek dat door het ROA jaarlijks wordt gehouden onder non-respondenten wijst doorgaans uit dat de gevonden resultaten representatief zijn voor de totale populatie. Hoewel de totale respons van zo'n 50% voor een schriftelijke enquête vrij gebruikelijk is, zal dit jaar wel een aantal maatregelen genomen worden om de respons weer op het oude peil te krijgen.

Naast het streven naar een grote mate van vergelijkbaarheid van gegevens tussen de verschillende hbo-sectoren onderling, heeft een ontwikkeling plaatsgevonden naar het meer specifiek toepasbaar maken van de gegevens voor afzonderlijke opleidingen en sectoren. Dit heeft onder meer geleid tot de ontwikkeling van deelinstrumenten die specifiek zijn toegesneden op de sector kunst (Kunst-Monitor) en de sector pedagogisch (Onderwijs-Monitor). Ook voor de agrarische opleidingen wordt een vragenlijst gehanteerd die door het Bureau Arbeidsmarktonderzoek STOAS specifiek is toegesneden op de situatie in de agrarische sector. De informatie uit deze sectorspecifieke deelinstrumenten is op kernpunten vergelijkbaar met de informatie uit de overige hbo-sectoren.

Het voorliggende rapport bevat een algemene rapportage over de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs. Daarnaast zal door het STOAS afzonderlijk gerapporteerd worden over de afgestudeerden van het hbo en zal in het kader van de Kunst-Monitor opnieuw door het ROA een afzonderlijke rapportage worden uitgebracht over de afgestudeerden van het kuo. Bovendien worden de cijfers over het hbo opgenomen in de rapportage *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt* dat tegelijkertijd met het voorliggende rapport door het ROA wordt uitgebracht. In de laatst genoemde rapportage worden de cijfers van hbo afgestudeerden ook vergeleken met die van het mbo, vbo en avo.

Hogescholen die deelnemen aan de HBO-Monitor ontvangen een vertrouwelijke instellingsrapportage waarin de resultaten per opleiding zijn weergegeven. De uitkomsten van de hogeschool en de landelijke gegevens staan hierin steeds in dezelfde tabel, zodat de hogeschool de positie van haar eigen opleiding ten opzichte van het landelijke resultaat voor die opleiding in één oogopslag kan bepalen. Bovendien hebben de deelnemende hogescholen gegevens over hun 'eigen' afgestudeerden als geautomatiseerd bestand ontvangen, zodat zij op dit bestand zelf nog aanvullende schoolspecifieke analyses kunnen uitvoeren. Dit betreft alleen de afgestudeerden die hiervoor uitdrukkelijk toestemming hebben gegeven.

De in dit rapport beschreven landelijke resultaten zijn gewogen naar de totale uitstroom van afgestudeerde hbo'ers uit het studiejaar 1995/1996 in Nederland. Op deze wijze ontstaat een representatief beeld van de arbeidsmarktpositie van afgestudeerde hbo'ers in Nederland als totaal. Waar mogelijk en relevant is bij de weging rekening gehouden met de deelname aan de HBO-Monitor naar opleiding, sekse en regio. Opleidingen die in het geheel niet in de HBO-Monitor zijn vertegenwoordigd, zijn ook bij de weging buiten beschouwing gelaten.

Met ingang van 1996 is het schoolverlatersonderzoek dat het ROA in het algemeen voortgezet onderwijs, het voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs uitvoert (het zogeheten RUBS project Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters), wat betreft instrument en meetmoment afgestemd op de HBO-Monitor. Bovendien heeft de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten het besluit genomen om in 1998 te komen tot een met de HBO-Monitor vergelijkbare landelijke monitor voor het wetenschappelijk onderwijs. Daarmee komt het perspectief van een systematische monitoring van schoolverlaters over de volle breedte van het onderwijs in beeld. Ook voor de HBO-Monitor is die ontwikkeling van belang, omdat dan de arbeidsmarktgegevens van hbo'ers ook gepositioneerd kunnen worden ten opzichte van de andere onderwijssectoren.

In het onderhavige rapport worden de gegevens voor de voltijd-sectoren met elkaar vergeleken, evenals voor het totale voltijd-hbo (hbo vt) en het totale deeltijd-hbo (hbo dt). In het statistisch supplement zijn de resultaten per studiecluster terug te vinden, waarbij waar mogelijk en relevant een onderscheid is gemaakt naar voltijd- en deeltijdonderwijs. In de bijlage van het statistisch supplement is aangegeven op welke wijze deze studieclusters zijn samengesteld.

1.2 Samenstelling onderzoekspopulatie

Tabel 1.1 geeft de verdeling van de hbo'ers over de in dit rapport onderscheiden opleidingsectoren.

Tabel 1.1
Opleidingsectoren

	%	, waarvan aandeel voltijd (%)
hao	4	99
hpo	19	68
hto	22	96
heo	25	90
hgzo	10	72
hsao	14	64
kuo	6	90
Totaal	100	82

In tabel 1.2 wordt de uitstroom uit het hbo getypeerd aan de hand van drie persoonskenmerken, namelijk geslacht, etniciteit en leeftijd.

Tabel 1.2
Typering uitstroom naar geslacht, etniciteit en leeftijd

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Aandeel vrouwen (%)	53	66	50	29	77	16	48	83	80	57
Aandeel 'niet-Nederlanders' (%)	3	4	2	1	1	2	1	2	2	9
Gemiddelde leeftijd op enquêtemoment	27	37	25	25	25	25	25	25	25	27

Geslacht

Ruim de helft (53%) van de uitstroom uit het hbo bestaat uit vrouwen. In de vorige meting bestond 52% van de uitstroom uit vrouwen. Wat het aandeel van vrouwelijke afgestudeerden betreft, scoort het deeltijd-hbo duidelijk hoger dan het voltijd-hbo. Tabel 1.2 laat verder zien dat vrouwen sterk vertegenwoordigd zijn in het hgzo, het hsao en het hpo zijn.

Etniciteit

In de enquête is gevraagd tot welke bevolkingsgroep de afgestudeerde zichzelf rekent. Tabel 1.2 toont dat 'slechts' 3% van de hbo-uitstromers zichzelf tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep rekent. Overigens zegt dit cijfer niets over het land van herkomst van de afgestudeerde. In de vorige meting rekende eveneens 3% zich tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep. Het deeltijd-hbo heeft een hoger aandeel van 'niet-Nederlanders' dan het voltijd-hbo. In tabel 1.2 komt verder naar voren dat het kuo het hoogste aandeel van 'niet-Nederlandse' afgestudeerden heeft.

Leeftijd

Op het moment van de enquête (zo'n anderhalf jaar na het afstuderen) bedraagt de gemiddelde leeftijd van de afgestudeerden van het voltijd-hbo 25 jaar (tabel 1.2). Afgestudeerden van het deeltijd-

hbo zijn gemiddeld 12 jaar ouder dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Binnen het voltijd-hbo zijn afgestudeerden van het kuo gemiddeld het oudst.

1.3 Leeswijzer

Afgestudeerden betreden de arbeidsmarkt met bepaalde kenmerken: persoonskenmerken (geslacht, leeftijd en etniciteit), de gevolgde opleidingsrichting en extra kwalificaties die zij vóór of tijdens de hbo-studie eventueel hebben opgedaan. De *persoonskenmerken en gevolgde opleidingsrichting* zijn reeds in paragraaf 1.2 beschreven; de eventuele *extra kwalificaties* komen aan bod in paragraaf 4.1. Zowel de persoonskenmerken en de gevolgde opleidingsrichting als de eventueel beschikbare extra kwalificaties worden in dit onderzoek als achtergrondvariabelen gebruikt ter verklaring van eventuele verschillen in arbeidsmarktsucces.

Het zoekgedrag en de kans op werk vormt het thema van *hoofdstuk 2*. Om zicht te krijgen op de *kans op werk* tijdens de intrede zijn twee indicatoren gebruikt, namelijk in paragraaf 2.1 het aantal maanden dat men na het afstuderen in totaal werkzoekend is geweest, en in paragraaf 2.2 de werkloosheid op het moment van enquêteren (zo'n anderhalf jaar na afstuderen).

Hoofdstuk 3 gaat in op de huidige banen van de werkenden, d.w.z. degenen die ten tijde van het onderzoek voor minimaal 12 uur per week betaald werk hebben en geen student zijn. Het hoofdstuk start in paragraaf 3.1 met een beschrijving van de wijze waarop de hbo'ers aan hun baan zijn gekomen. In aansluiting hierop wordt in paragraaf 3.2 nagegaan in wat voor werkorganisaties zij terecht komen. De werkorganisaties worden getypeerd naar personeelsomvang en marktsector. Paragraaf 3.3 beschrijft welke kennis en technieken, vaardigheden en houdingsaspecten van belang zijn voor een goede beroepsuitoefening. Vervolgens wordt de *kwaliteit van het werk* aan de hand van een aantal indicatoren in kaart gebracht. Daartoe wordt in paragraaf 3.4 eerst gekeken naar het opleidingsniveau, de opleidingsrichting en de eventuele werkervaring die voor de functie is vereist. Tevens wordt nagegaan of het een leidinggevende functie betreft. De bespreking van de kwaliteit van het werk wordt in paragraaf 3.5 vervolgd aan de hand van een aantal arbeidsvoorwaarden waarvan er twee nauw verwant zijn aan de kans op werk, namelijk de mate van werkzekerheid en arbeidsparticipatie. In dit verband wordt gekeken naar het aandeel van betaald-werkende afgestudeerden met een vaste aanstelling en naar het aandeel van full-time aanstellingen. Als laatste van de arbeidsvoorwaarden wordt gekeken naar de hoogte van het loon.

De eventuele *extra kwalificaties* waarover hbo'ers beschikken, komen aan bod in *hoofdstuk 4*. Paragraaf 4.1 gaat in op de extra kwalificaties die zij vóór het afstuderen eventueel hebben opgedaan (vooropleiding, werkervaring, bestuurlijke ervaring en eventueel gelopen stage). De extra kwalificaties die zij na het afstuderen eventueel hebben opgedaan (deelname aan verder regulier onderwijs en bijscholing), komen respectievelijk aan bod in paragraaf 4.2 en 4.3.

In *hoofdstuk 5* kijken de afgestudeerden terug op hun opleiding. Eerst geven zij aan of verschillende kennis en technieken, vaardigheden en houdingsaspecten wel voldoende aan bod zijn gekomen tijdens hun opleiding. Ook geven zij hun algemeen oordeel over de aansluiting tussen hun hbo-opleiding en het werk dat zij hebben. Vervolgens wordt ingegaan op hun mening over een aantal

aspecten van de hbo-opleiding die de *inrichting* van het onderwijsprogramma betreffen. Tot slot wordt ingegaan op de vraag of zij, achteraf bezien, wederom dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen.

In *hoofdstuk 6* wordt net als in de voorafgaande jaren een specifiek thema behandeld. Dit jaar staat de vraag centraal hoe havisten, vwo'ers en mbo'ers terugkijken op hun hbo-opleiding en hoe hun intrede op de arbeidsmarkt is verlopen.

2 Intrede op de arbeidsmarkt

2.1 Zoeken naar werk

Dit hoofdstuk beoogt aan de hand van de volgende vragen een beeld te geven van de overgang van de hbo-opleiding naar de arbeidsmarkt. In welke mate is men tijdens of na de hbo-opleiding actief op zoek gegaan naar betaald werk? Wanneer is men hiermee begonnen? In welke mate heeft men te maken gehad met werkloosheid tijdens de intredeperiode? En tenslotte, welke maatschappelijke positie heeft men op het moment van enquêteren - circa anderhalf jaar na het afstuderen - verworven?

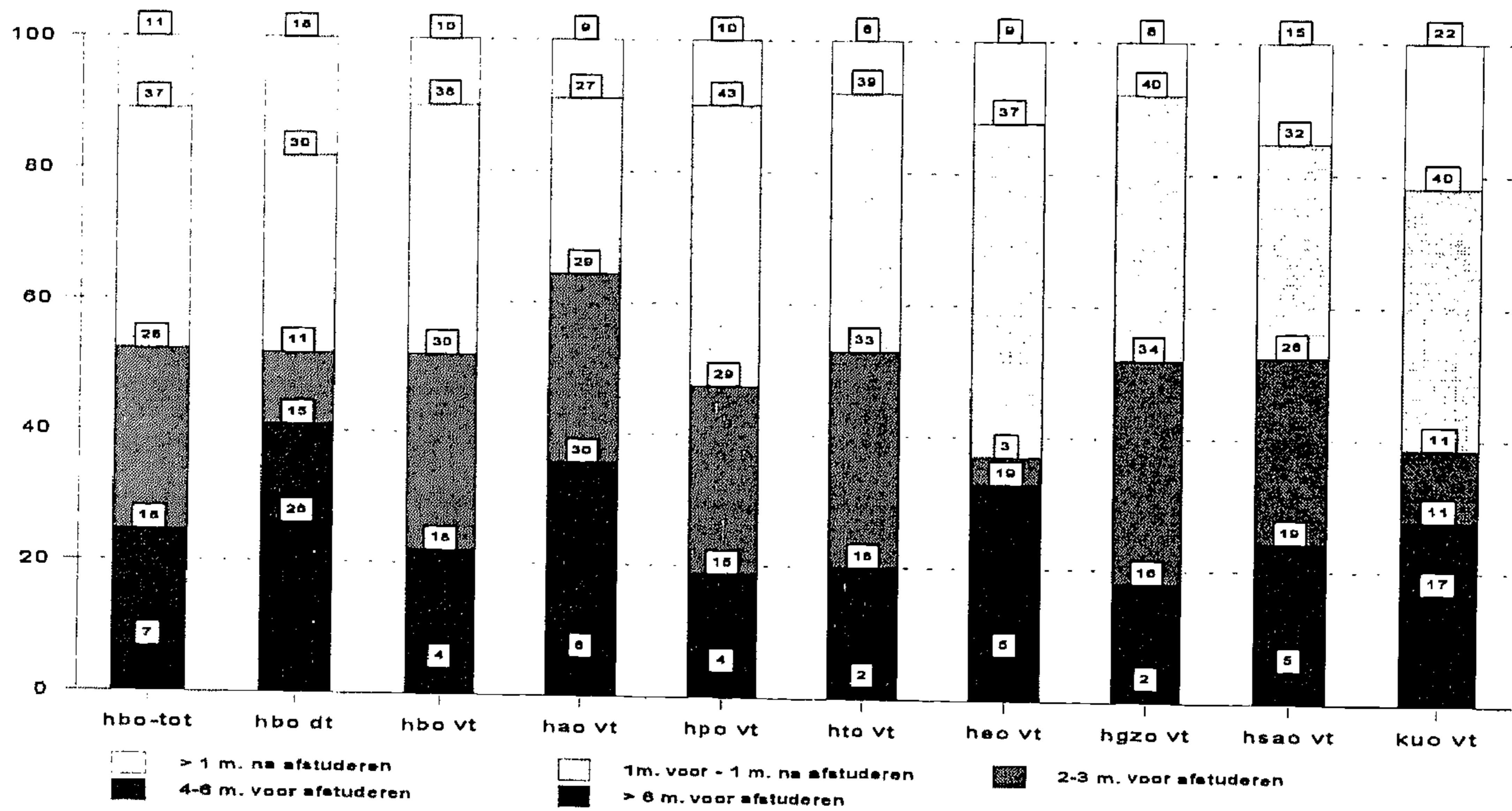
Aan de afgestudeerden is de vraag voorgelegd of zij tijdens of na de hbo-opleiding actief hebben gezocht naar betaald werk, vakantiewerk en bijbaantjes niet meegerekend. Tabel 2.1 laat zien welk percentage heeft aangegeven actief te hebben gezocht naar betaald werk. Iets minder dan een kwart (23%) van alle hbo'ers en meer dan tweevijfde (42%) van de deeltijd hbo'ers blijkt helemaal niet naar betaald werk te hebben gezocht. Voor de overgrote meerderheid van deze afgestudeerden geldt dat ze niet hoefden te zoeken, omdat ze tijdens de intredeperiode niet zonder werk hebben gezeten.

Tabel 2.1
Actief gezocht naar betaald werk tijdens of na de hbo-opleiding (%)

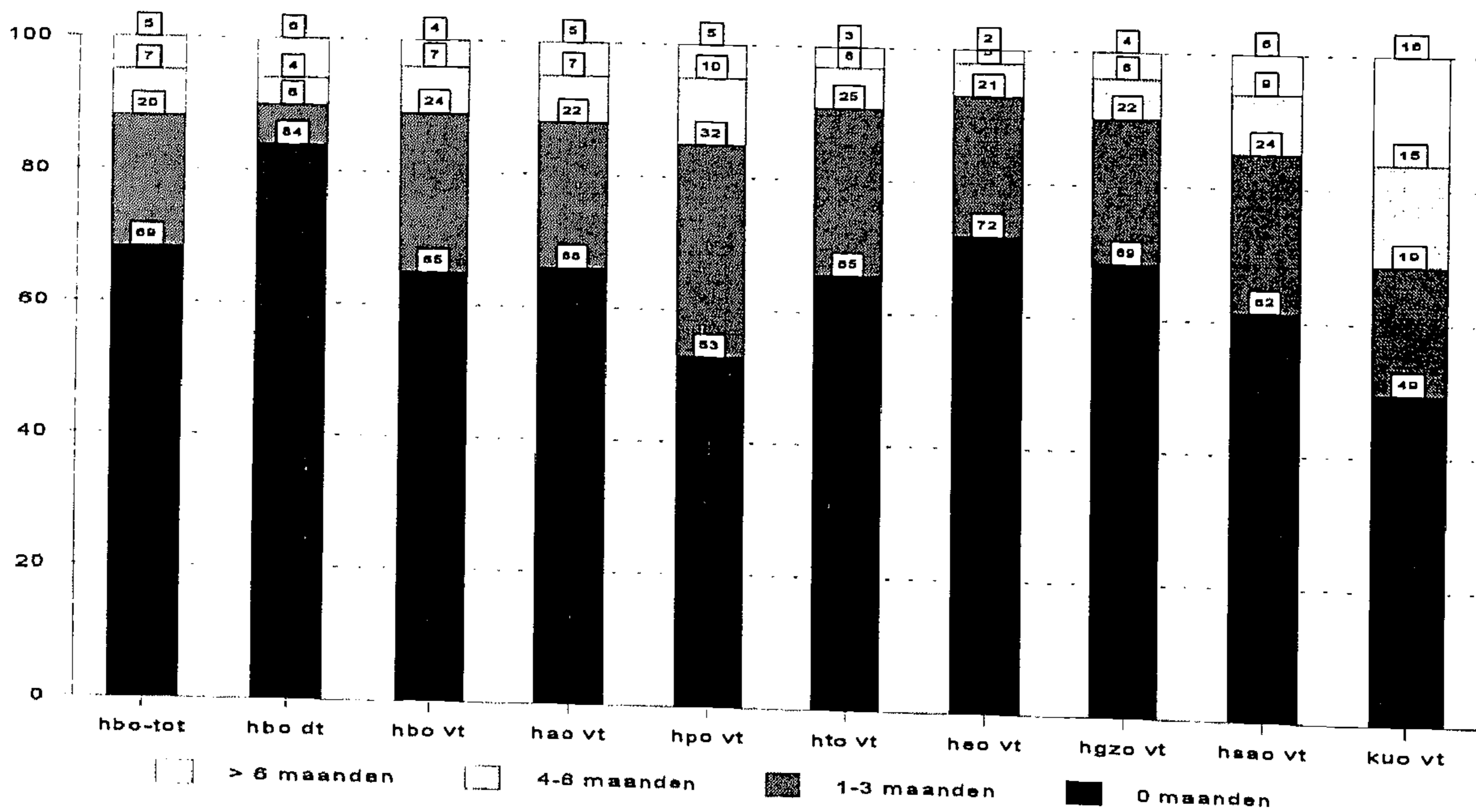
	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Actief gezocht? (=100%):										
* ja	77	58	81	79	84	79	79	88	83	78
* nee	23	42	19	21	16	21	21	12	18	22

Grafiek 2.1 geeft een beeld van het moment waarop de afgestudeerden die wel hebben gezocht naar betaald werk daarmee zijn begonnen. Veel afgestudeerden blijken geruime tijd voor het afstuderen te beginnen met zoeken naar betaald werk. Ongeveer een kwart van alle hbo'ers begint meer dan drie maanden vóór het afstuderen met zoeken; 7% begint zelfs meer dan een half jaar vóór het afstuderen. Hoewel de overgrote meerderheid van de hbo'ers is begonnen met zoeken binnen een maand na het afstuderen, blijkt 11% op dat moment nog niet te zijn begonnen met zoeken. Relatief veel deeltijd-hbo'ers beginnen hetzij vroeg hetzij juist laat met zoeken. Een soortgelijk beeld wordt ook waargenomen bij kuo'ers. Dit is grotendeels een reflectie van het feit dat deze groepen relatief vaak hun hbo-opleiding combineren met betaald werk. Hierdoor is de overgang van studie naar de arbeidsmarkt minder scherp dan bij de overige groepen.

Grafiek 2.1
Aanvang actief zoeken naar betaald werk (%)

Grafiek 2.2
Duur werkloosheid tijdens intredeperiode (%)

Grafiek 2.2 laat het totaal aantal maanden zien dat men na het afstuderen werkloos is geweest. De percentages zijn ontleend aan een kalender waarin de afgestudeerden voor iedere maand konden aangeven welke maatschappelijke positie (waaronder 'werkloos') zij het beste vonden passen bij hun situatie. Het gaat hier dus om een subjectieve maat voor werkloosheid. De grafiek geeft een indicatie van het succes waarmee men naar betaald werk heeft gezocht. Het gaat hier om de totale

1 zonder te hoever
zuiden en oosten

De belangrijkste resultaten van de tweede stap zijn samengevat in overzicht 2.1, waarbij slechts de significante effecten zijn weergegeven. De volledige resultaten van de analyse zijn weergegeven in bijlage 1, en een overzicht van de gebruikte variabelen staat in bijlage 3.

Overzicht 2.1

Invloed van kenmerken op kans op werkloosheid (meer dan drie maanden) tijdens intredeperiode

Kenmerk	Specificatie van effect
<i>Persoonskenmerken</i>	
* leeftijd	hoe ouder hoe groter de kans op intredewerkloosheid
<i>Kwalificatiekenmerken</i>	
* vooropleiding	mensen met een mbo vooropleiding in dezelfde sector als de hbo-opleiding hebben een lagere kans op intredewerkloosheid dan voormalige havisten
* opleidingssector	ten opzichte van heo'ers hebben hao'ers, hpo'ers, hsao'ers en (vooral) kuo'ers een hogere kans op intredewerkloosheid
* studieduur	hoe langer de studieduur, hoe groter de kans op intredewerkloosheid
* werkervaring	hbo'ers met relevante werkervaring hebben minder kans op intredewerkloosheid
<i>Loopbaan kenmerken</i>	
* startmoment werkzoeken	ten opzichte van mensen die in de eerste maand na afstuderen zijn begonnen met zoeken, hebben mensen die vóór het afstuderen zijn begonnen een lagere kans op intredewerkloosheid; mensen die meer dan een maand ná het afstuderen zijn begonnen met zoeken, hebben juist een hogere kans op intredewerkloosheid
<i>Regio</i>	
* opleidingsregio	ten opzichte van afgestudeerden uit het westen des lands hebben afgestudeerden uit het noorden en het oosten des lands een hogere kans op intredewerkloosheid.

2.2 Maatschappelijke positie enquêtemoment

Tabel 2.2 geeft een beeld van de maatschappelijke positie van de afgestudeerden op het moment van de enquête. Doorgaans betreft dit de situatie ongeveer anderhalf jaar na het afstuderen. Afhankelijk van de preciese maand van afstuderen en de maand waarin men de vragenlijst heeft ingevuld, kan dit tijdstip ook iets eerder of later zijn. Het gaat hier om een subjectieve inschatting van de afgestudeerden zelf: de positie waarvan ze zelf vonden dat deze het beste bij hun huidige situatie paste.

Tabel 2.2

Maatschappelijke positie op enquêtemoment (%)

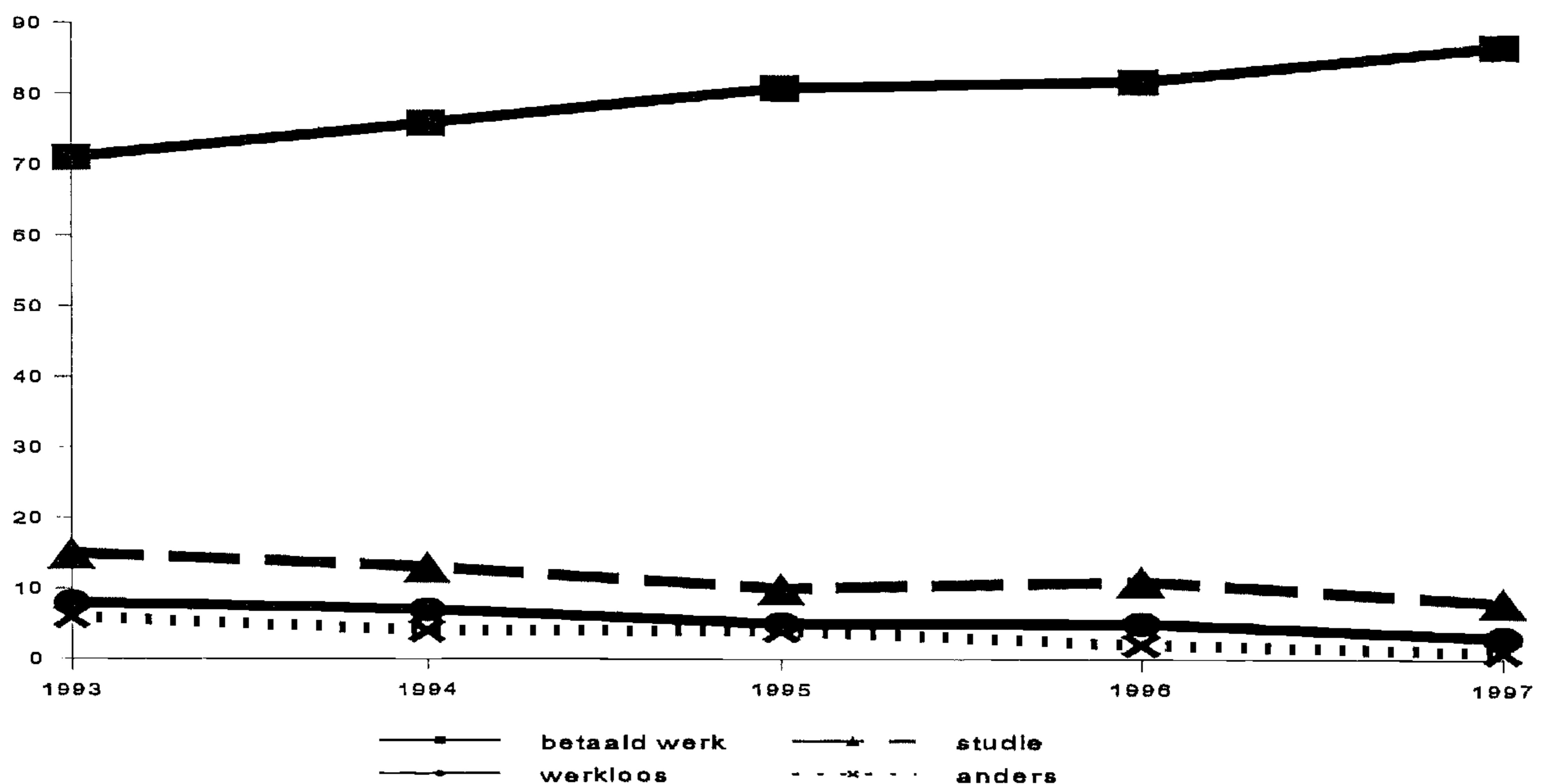
	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Maatschap. positie (=100%)										
* betaald werk	87	92	86	86	87	88	86	90	83	78
* student	8	2	9	9	8	9	11	6	10	10
* werkloos	3	4	3	4	4	3	3	3	6	6
* andere situatie	1	2	1	1	2	0	0	1	1	6

De overgrote meerderheid (87%) van alle hbo-afgestudeerden heeft zo'n anderhalf jaar na het afstuderen betaald werk. Van de overige afgestudeerden is 8% student. Slechts 3% is werkloos. Onder hsao'ers en kuo'ers ligt de werkloosheid iets hoger, namelijk rond de 6%. Overigens is dit

percentage niet gelijk aan het officiële werkloosheidscijfer, dat berekend wordt alleen voor afgestudeerden die tot de beroepsbevolking behoren. Volgens de officiële definitie is 4% van afgestudeerde hbo'ers werkloos.

Grafiek 2.3 laat de ontwikkelingen van de afgelopen 6 jaar in de maatschappelijke positie van afgestudeerden zien. De toename van betaald werkenden over de afgelopen jaren zet zich onverminderd voort. Nog opvallender is dat de werkloosheid onder de afgestudeerden is gedaald van 5% vorig jaar naar 3% dit jaar. Ook het percentage studerende is gedaald, van 11% naar 8%.

Grafiek 2.3
Maatschappelijke positie op enquêtemoment, totaal hbo 1993-1997 (%)

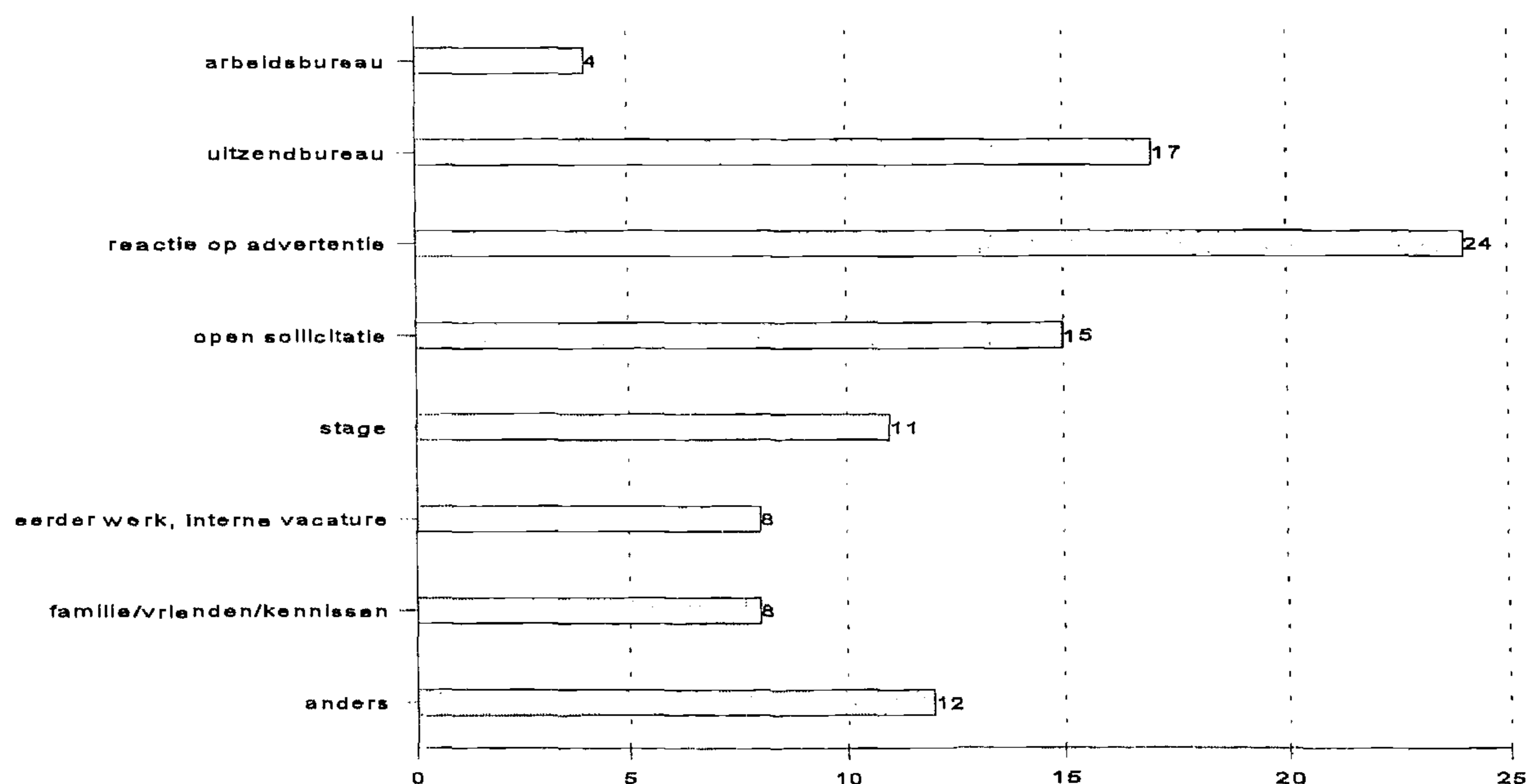
3 Functiekenmerken

3.1 Functieverwerving

In hoofdstuk 2 kwam duidelijk naar voren dat circa anderhalf jaar na het afstuderen de overgrote meerderheid van de hbo'ers een betaalde baan heeft. In dit hoofdstuk wordt een aantal kenmerken van de banen, die deze afgestudeerden op het moment van de enquête hebben, beschreven. Om te beginnen passeren de belangrijkste kanalen waarlangs men aan de huidige functie is gekomen de revue. Vervolgens wordt een beeld geschetst van de werkorganisaties waarbinnen de afgestudeerden werken. Daarna wordt het belang dat de afgestudeerden hechten aan verschillende kwalificaties voor het uitoefenen van hun huidige functie getoond, alvorens wordt ingegaan op de formele vereisten die door de werkgever voor de vervulling van functie zijn gesteld. Tenslotte wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste arbeidsvoorwaarden bij de huidige functie.

De afgestudeerden zijn gevraagd om aan te geven hoe ze aan hun huidige baan zijn gekomen. Ze mochten hierbij slechts één antwoord aankruisen. Grafiek 3.1 geeft voor alle afgestudeerde hbo'ers samen een beeld van deze kanalen.

Grafiek 3.1
Wervingskanalen huidige functie, totaal hbo (%)

Functiekenmerken

Het meest gebruikte kanaal bij het vinden van een baan blijkt het reageren op een advertentie. Bijna een kwart (24%) van de afgestudeerden die op het moment van de enquête betaald werk verrichten is op deze wijze aan hun baan gekomen. Ook relatief veel afgestudeerden hebben werk gevonden via een uitzendbureau (17%), door het schrijven van een open sollicitatiebrief (15%), of via een stage (11%). Slechts een klein deel van alle afgestudeerden (4%) heeft werk gevonden via het arbeidsbureau. Tot de categorie 'anders' behoren onder andere het vinden van werk via de hogeschool, via bedrijveninformatiedagen of door een bedrijf zelf te beginnen of over te nemen.

In tabel 3.1 wordt aangegeven voor de afgestudeerden van het voltijd- en deeltijd-hbo, en binnen het voltijd-hbo voor de zeven onderscheiden opleidingssectoren via welke kanalen men aan een baan is gekomen.

Tabel 3.1
Wervingskanalen huidige functie, naar opleidingssector (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Wervingskanaal (=100%):										
* arbeidsbureau	4	4	4	2	6	3	3	3	6	5
* uitzend-/bemidd.bureau	17	6	20	16	7	26	27	13	18	8
* reactie op advertentie	24	31	22	23	26	22	21	24	19	16
* open sollicitatie	15	15	15	13	13	15	15	23	17	15
* stage	11	6	12	11	11	14	12	11	14	8
* eerder wk, interne vac.	8	18	6	5	9	4	5	11	9	5
* fam/vr/kennis	8	6	8	9	10	6	8	7	8	14
* anders	13	15	13	20	18	10	10	8	10	30

Afgestudeerden van deeltijd-opleidingen hebben vaker werk gevonden via een advertentie of via eerder werk dan afgestudeerden van voltijd-opleidingen, en relatief weinig via een uitzendbureau of als gevolg van een gevolgde stage. Aan werk komen via uitzendbanen is eveneens relatief zeldzaam onder hpo'ers en kuo'ers.

3.2 Typering werkorganisatie

Tabel 3.2 laat zien voor de onderscheiden hbo-sectoren welk percentage van de afgestudeerden een baan heeft gevonden in de profit sector.

Tabel 3.2
Percentage afgestudeerden werkzaam in de profit sector, naar geslacht (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Werkzaam in profit sector	62	29	69	80	19	90	92	33	49	82
Naar geslacht:										
* mannen	80	44	85	84	30	94	92	50	63	87
* vrouwen	46	21	53	70	15	73	91	30	45	79

Een ruime meerderheid (62%) van alle afgestudeerden blijkt te werken in de profit sector. Er zijn echter grote verschillen wat dit kenmerk betreft tussen verschillende categorieën afgestudeerden. Minder dan een derde (29%) van de werkende deeltijd-hbo'ers werkt in de profit sector. Ook tussen de verschillende opleidingssectoren zijn grote verschillen te zien. Slechts een kleine minderheid van de afgestudeerde hpo'ers (19%) en hgzo'ers (33%) werkt voor een op winst gerichte organisatie.

Mannen werken bijna twee keer zo vaak als vrouwen in de profit sector (80% versus 46%). Dit verschil is slechts voor een deel toe te schrijven aan de verdeling van mannen en vrouwen over de opleidingssectoren (zie tabel 1.2 in hoofdstuk 1). Ook in die sectoren die relatief de meeste werknemers leveren voor de overheid (hpo, hgzo en hsao) werken veel meer mannen dan vrouwen in de profit sector.

In tabel 3.3 wordt aangegeven hoe de werkende afgestudeerden verdeeld zijn over organisaties van verschillende omvang. Het gaat hierbij om het aantal werknemers van het totale concern (hoofd- en nevenvestigingen samen), dus niet alleen om de vestiging waar de afgestudeerde zelf werkt.

Tabel 3.3
Bedrijfsomvang (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Bedrijfsomvang (=100%):										
* 1-9 werknemers	10	6	11	17	11	7	8	22	7	46
* 10-99 werknemers	33	34	33	26	65	28	28	14	27	35
* ≥ 100 werknemers	57	60	56	58	25	65	64	64	67	19

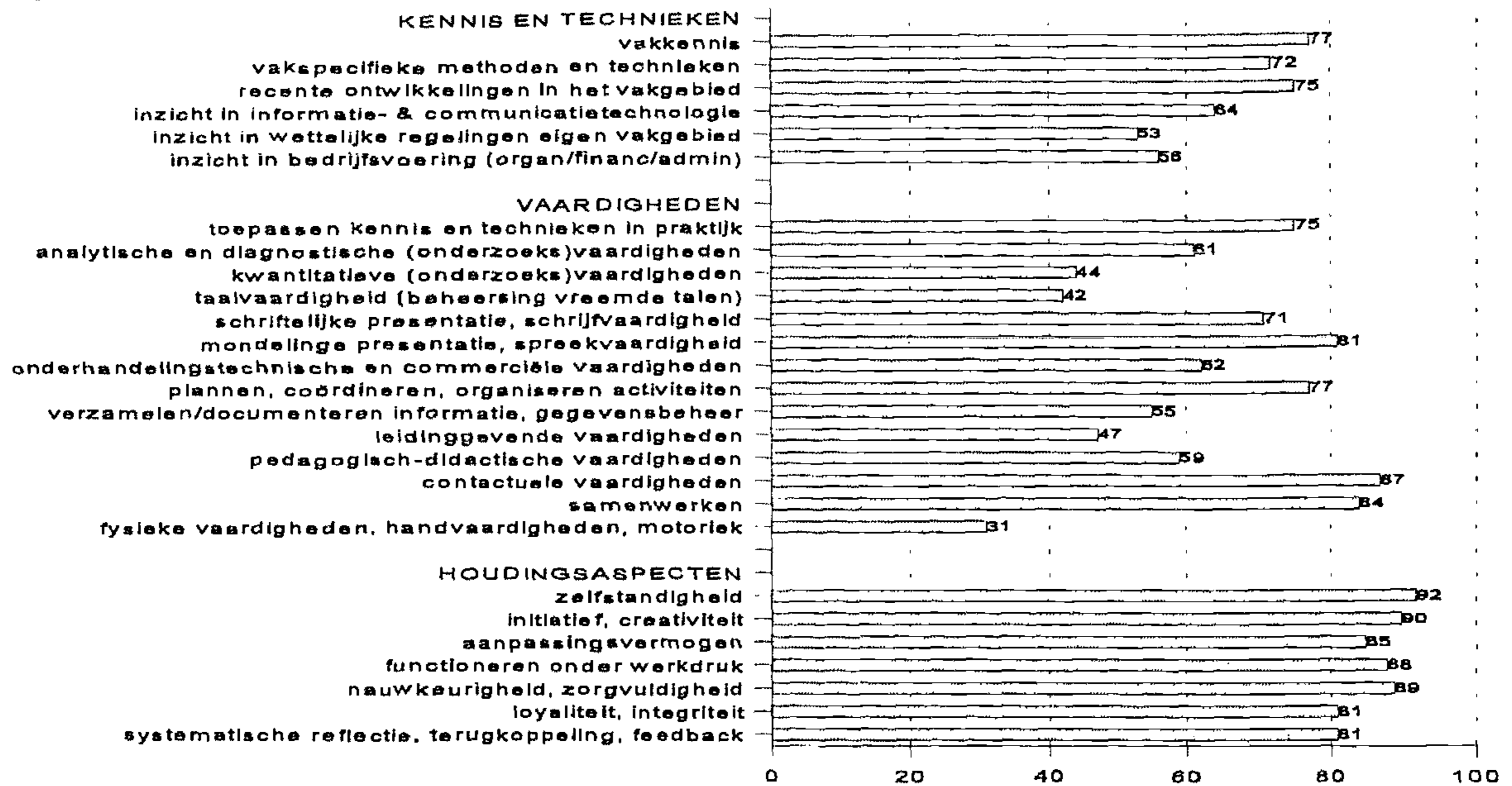
Evenals vorig jaar werkt bijna zes van iedere tien (57%) afgestudeerden in een grote organisatie, gedefinieerd als een organisatie waarin 100 of meer mensen in totaal werkzaam zijn. Een derde (33%; vorige meting 32%) werkt in een middelgroot bedrijf, waarin tussen de 10 en 99 mensen werkzaam zijn, en ruim een tiende (10%; vorige meting 11%) in kleine bedrijven, met minder dan 10 werknemers. Als we naar de verschillende opleidingssectoren kijken, nemen de hpo'ers en kuo'ers een afwijkende positie in. Bijna tweederde van de hpo'ers werkt in een middelgrote organisatie. Bijna de helft van alle kuo'ers werkt in een klein 'bedrijf', vaak als zelfstandige.

3.3 Belang van kwalificaties voor de functie-uitoefening

Aan de betaald werkende afgestudeerden zijn 27 kwalificatie-aspecten voorgelegd die voor een goede uitoefening van hun functie van belang zouden kunnen zijn.¹ Grafiek 3.2 laat voor het hbo als geheel zien welk percentage van de afgestudeerden deze kwalificaties belangrijk of zelfs zeer belangrijk vindt. In paragraaf 5.1 wordt op vergelijkbare wijze gerapporteerd over de mate waarin men vindt dat deze aspecten meer aandacht verdienen in de hbo-opleiding.

1. Voor kuo'ers is deze lijst van aspecten deels aangepast en aangevuld met een aantal opleidingsspecifieke kwalificatie-aspecten op het terrein van onder meer artistieke vaardigheden en expressie. In dit rapport wordt alleen gerapporteerd over aspecten die voor zowel kuo als het overige hbo (zo goed als) hetzelfde zijn.

Grafiek 3.2
Belang van kwalificaties voor de beroepspraktijk (%)

Voor de meeste aspecten geldt dat een meerderheid van de afgestudeerden deze belangrijk of zeer belangrijk vindt voor een goede uitoefening van de functie. Uitzonderingen hierop vormen sommige vaardigheidsaspecten: fysieke- en handvaardigheid en motoriek (31%), beheersing van vreemde talen (42%), kwantitatieve (onderzoeks)vaardigheden (44%) en leidinggevende vaardigheden (47%).

Van de genoemde vaardigheden hecht men het meeste waarde aan de meer 'persoonlijke' vaardigheden, in het bijzonder contactuele vaardigheden (87%), samenwerken (84%) en mondelinge presentatie en spreekvaardigheid (81%).

Wat het meest opvalt bij grafiek 3.2 is het feit dat de werkende afgestudeerden zeer veel belang hechten aan houdingsaspecten voor het uitoefenen van hun functie. Voor elk van de zeven genoemde houdingsaspecten geldt dat meer dan 80% van de afgestudeerden deze belangrijk of zeer belangrijk vindt. Voor de aspecten 'zelfstandigheid' en 'initiatief, creativiteit' vindt zelfs negen van de tien afgestudeerden dat deze aspecten (zeer) belangrijk zijn.

Wat betreft kennis en technieken schijnen vooral vakspecifieke aspecten (vakkennis, vakspecifieke methoden en technieken, recente ontwikkelingen in het vakgebied) belangrijk te worden gevonden voor de adequate uitoefening van de functie. Relatief minder belang wordt gehecht aan inzicht in informatie- en communicatietechnologie, in wettelijke regelingen en in de bedrijfsvoering.

3.4 Functievereisten

Deze paragraaf schetst een beeld van de eisen die door werkgevers zijn gesteld bij de werving en selectie voor de banen die de afgestudeerden op het enquêtemoment vervullen. In tabel 3.4 staan voor het hbo als geheel, voor de afgestudeerden van de voltijd en deeltijd opleidingen, en voor de

verschillende opleidingssectoren de eisen wat betreft opleidingsniveau, opleidingsrichting, werkervaring en leidinggeven.

Tabel 3.4
Functievereisten (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Min. hbo-niveau vereist	79	78	79	70	87	84	78	82	64	69
Vereiste opl.richt (=100%):										
* alleen eigen richting	26	32	24	14	59	20	8	45	12	25
* eigen/verwante richting	55	52	55	60	25	64	63	49	55	45
* andere/geen richting	20	16	21	26	16	16	29	7	21	29
Werkervaring vereist	46	68	42	40	36	34	41	46	61	58
Leidinggeven	21	31	19	27	10	22	23	8	16	21

Bijna vier op de vijf afgestudeerden (79%) werkt in een baan waarvoor minimaal hbo-niveau door de werkgever wordt vereist. Dit is het hoogste percentage sinds 1992, en een stijging met 3% ten opzichte van vorig jaar. Hpo'ers (87%) en hto'ers (84%) werken het vaakst op hbo-niveau. Daarentegen werkt slechts 64% van de hsao'ers en 69% van de kuo'ers op hbo-niveau.

Een kwart van de afgestudeerden (26%) werkt in een baan waarvoor uitsluitend hun eigen opleidingsrichting werd vereist. Nog eens 55% werkt in een functie waar de eigen of een verwante richting werd vereist. Slechts een op de vijf afgestudeerden werkt in een baan waarvoor de eigen richting helemaal niet werd gevraagd. Grote verschillen tekenen zich af tussen de opleidingssectoren wat betreft de vereiste richting. Vooral hpo'ers en in iets mindere mate hgzo'ers werken vaak in banen waarvoor uitsluitend hun eigen opleidingsrichting werd gevraagd (59% en 45% respectievelijk). Dit geldt alleen voor een klein percentage van de heo'ers (8%), hsao'ers (12%) en hao'ers (14%). Voor deze sectoren geldt wel dat men relatief vaak in banen werkt waarvoor de eigen of een verwante opleiding werd gevraagd.

Bijna de helft van de afgestudeerden (46%) werkt in een baan waarvoor werkervaring is vereist. Dit percentage ligt aanzienlijk hoger voor afgestudeerden van deeltijd-opleidingen (68%). Van de verschillende opleidingssectoren wordt werkervaring relatief vaak vereist onder de hsao'ers (61%) en kuo'ers (58%).

Tenslotte geeft tabel 3.4 het percentage afgestudeerden dat leiding geeft aan andere werknemers. Slechts een op de vijf afgestudeerden geeft leiding. Dat het percentage zo laag ligt is niet zo verbaasd: het gaat immers in de meeste gevallen om starters op de arbeidsmarkt. Het percentage ligt iets hoger voor de deeltijd-hbo'ers (31%), die vaker dan voltijd-hbo'ers al enige jaren op de arbeidsmarkt zijn. Relatief weinig hgzo'ers en hpo'ers geven leiding in hun functie.

In het vorige hoofdstuk werd een overzicht gepresenteerd van de analyse die is uitgevoerd om te bepalen welke factoren van invloed zijn op de kans op werkloosheid tijdens de intredeperiode. Op soortgelijke wijze kan worden nagaan welke factoren van invloed zijn op de functievereisten van de

Functiekenmerken

banen waarin betaalde werkende afgestudeerden werkzaam zijn. Wij concentreren ons hierbij op het vereiste opleidingsniveau en de vereiste opleidingsrichting.

Net als bij de kans op werkloosheid kunnen ook *persoonskenmerken* van invloed zijn op de kans om terecht te komen in een baan op het eigen niveau of in de eigen richting. Ook *kwalficatiekenmerken* zoals de vooropleiding, de hbo-sector, het volgen van de voltijd of deeltijd variant van een opleiding, de studieduur, het wel of niet volgen van een stage, en eventuele werk- en/of bestuurlijke ervaring zouden de kans op het vinden van een baan op het eigen niveau en/of de eigen richting kunnen beïnvloeden. Verder zouden *loopbaankenmerken* van belang kunnen zijn. Bijvoorbeeld, hoe langer men al is afgestudeerd, hoe meer tijd men heeft gehad om een passende baan te vinden. Dit gaat uiteraard niet op wanneer men voor een groot deel van deze periode werkloos is geweest. Derhalve zal de duur van de intredewerkloosheid een negatief effect kunnen hebben. Wanneer men vroeg begint met zoeken naar betaald werk, zou dit de kans kunnen verhogen dat men op het enquêtemoment een baan heeft gevonden die goed aansluit bij de opleiding. Het al hebben van werk vóór het afstuderen is ook mogelijk van invloed hierop. Ook kenmerken van het *marktsegment* waarin men werk heeft gevonden, bijvoorbeeld profit of non-profit sector, zouden de kans dat de gevonden baan goed aansluit bij de opleiding kunnen beïnvloeden. Tenslotte is het ook denkbaar dat afgestudeerden uit bepaalde *regio's* meer succesvol zijn in het vinden van een baan op hun eigen niveau en/of richting.

De belangrijkste resultaten van de analyses zijn samengevat in overzicht 3.1 en 3.2, waarbij slechts de significante effecten zijn weergegeven. De volledige resultaten van de analyses zijn weergegeven in bijlage 2. Een overzicht van de gebruikte variabelen staat in bijlage 3.

Overzicht 3.1

Invloed van kenmerken op de kans op het hebben van een baan op minstens hbo-niveau

Kenmerk	Specificatie van effect
<i>Persoonskenmerken</i> * geslacht	mannen hebben meer kans dan vrouwen op het krijgen van een baan op hun eigen niveau
<i>Kwalificatiekenmerken</i> * vooropleiding	ten opzichte van afgestudeerden met een havo vooropleiding hebben mensen met een vooropleiding die anders is dan havo, vwo en mbo meer kans op een baan op hun eigen niveau
* opleidingssector	ten opzichte van hbo'ers hebben hpo'ers en hto'ers meer, en hao'ers, hsa'o'ers en kuo'ers minder kans op een baan op hun eigen niveau
* bestuurlijke ervaring	hbo'ers met bestuurlijke ervaring hebben meer kans op een baan op hbo-niveau
<i>Loopbaankenmerken</i> * aantal maanden afgestudeerd	hoe langer geleden men is afgestudeerd hoe hoger de kans op een baan op minstens hbo-niveau
* startmoment werkzoeken	ten opzichte van mensen die in de eerste maand na afstuderen zijn begonnen met zoeken hebben mensen die vóór het afstuderen zijn begonnen meer kans op een baan op hun eigen niveau; mensen die meer dan een maand na afstuderen zijn begonnen met zoeken hebben minder kans om werk te vinden dat past bij hun opleidingsniveau. Afgestudeerden die niet (hoeven te) zoeken hebben een hogere kans.

Overzicht 3.1 vat de resultaten van de analyse van de kans op het vinden van werk op minstens hbo-niveau samen. Het blijkt dat weinig van de genoemde kenmerken van invloed zijn op de kans om een

baan te vinden die past bij het eigen opleidingsniveau. Etniciteit, het hebben gevolgd van een deeltijdopleiding, de studieduur, het volgen van een stage, relevante werkervaring, intredewerkloosheid, het hebben van een baan vóór het afstuderen, het werken in de profit-sector en opleidingsregio hebben geen significant effect op de kans om werk te vinden op minstens hbo-niveau.

Afgestudeerden die een 'andere vooropleiding' hadden hebben meer kans op een baan op hun eigen niveau dan mensen met een havo vooropleiding. Dit zijn voornamelijk afgestudeerden met een vooropleiding in het hbo of zelfs het wo.

Verder blijkt dat bestuurlijk ervaring de kans op werk op minstens hbo-niveau vergroot, terwijl relevante werkervaring geen significant effect heeft. In hoofdstuk 4 zal op deze kwalificaties nader worden ingegaan.

Overzicht 3.2

Invloed van kenmerken op de kans op het hebben van een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting

Kenmerk	Specificatie van effect
<i>Persoonskenmerken</i>	
* geslacht	mannen hebben meer kans dan vrouwen op een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting
<i>Kwalificatiekenmerken</i>	
* vooropleiding	mensen met een vooropleiding in dezelfde sector van het mbo als de hbo-opleiding hebben meer kans op een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting dan voormalige havisten
* opleidingssector	ten opzichte van heo'ers hebben hpo'ers, hto'ers en hgzo'ers meer kans op een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting
* studieduur	hoe langer de studieduur, hoe kleiner de kans op een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting
* werkervaring	hbo'ers met relevante werkervaring hebben meer kans op een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting
<i>Loopbaan kenmerken</i>	
* intredewerkloosheid	hoe langer men tijdens de intredeperiode werkloos is geweest, hoe lager de kans op een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting
* startmoment werkzoeken	ten opzichte van mensen die in de eerste maand na afstuderen zijn begonnen met zoeken hebben mensen die vóór het afstuderen zijn begonnen meer kans op een baan in de eigen of verwante vakrichting
<i>Marktsegmentkenmerk</i>	
* profit sector	mensen die in de profit sector werken hebben minder kans op een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting dan mensen die in de non-profit sector werken
<i>Regio</i>	
* opleidingsregio	ten opzichte van afgestudeerden uit het westen van Nederland hebben afgestudeerden uit het oosten en het zuiden des lands een hogere kans op een baan in de eigen of hieraan verwante vakrichting

Conform de verwachting is het tijdstip waarop men begint te zoeken naar betaald werk van invloed op de kans op een baan op minimaal hbo-niveau. Dit geldt zowel voor hbo'ers die vroeg beginnen (een verhoogde kans) als hbo'ers die laat beginnen (een verlaagde kans). Afgestudeerden die tijdens de intredeperiode niet naar betaald werk hebben gezocht - en in verreweg de meeste gevallen niet hoefden te zoeken, omdat ze niet werkloos zijn geweest - hadden een hogere kans om een baan op hun eigen niveau te krijgen.

Funcatiekenmerken

Overzicht 3.2 heeft betrekking op de analyse van de kans op het vinden van werk in de eigen of verwante richting. Vergeleken bij de analyse van de kans op werk op hbo-niveau zijn hier meer effecten significant. Maar etniciteit, het hebben gevolgd van een deeltijd-opleiding, het hebben gelopen van een stage, bestuurlijke ervaring, de tijd sinds het afstuderen en het hebben van een baan vóór het afstuderen hebben geen eigen effect op de kans op het vinden van een baan in de eigen of verwante richting.

Mensen met een vooropleiding in dezelfde sector van het mbo als de hbo-opleiding hebben een grotere kans op het vinden van een baan in de eigen of verwante richting dan mensen met een andere vooropleiding. De analyse in hoofdstuk 2 liet zien dat deze groep ook een hogere kans op het snel vinden van werk heeft. Bovendien hebben ze een lang opleidingstraject binnen hetzelfde terrein achter de rug, waardoor ze in sterkere mate gespecialiseerd zijn in hun eigen vakrichting.

3.5 Arbeidsvoorwaarden

In deze paragraaf wordt een aantal aspecten van de arbeidsvoorwaarden van de betaald werkende afgestudeerden gepresenteerd. Eerst wordt ingegaan op het soort dienstverband, en vervolgens op de duur van de aanstelling, de wekelijkse arbeidsduur en het gemiddeld bruto uurloon.

Tabel 3.5
Soort dienstverband (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Dienstverband (=100%):										
* loondienst	91	93	91	85	89	94	95	86	89	64
* oproepkracht	3	2	3	2	6	0	1	10	7	3
* zelfstandig of freelance	3	3	3	7	2	2	2	3	1	30
* ander dienstverband	3	3	3	6	4	4	2	2	3	4

Tabel 3.5 geeft een overzicht van het soort dienstverband waarin de afgestudeerden werken. Van alle hbo'ers werkt 91% in loondienst (inclusief uitzendwerk), 3% als oproepkracht, 3% als zelfstandig ondernemer of als freelancer, terwijl de overige 3% in een ander dienstverband werkt, bijvoorbeeld als meewerkend gezinslid in het ouderlijk bedrijf. Kuo'ers wijken in sterke mate af van dit algemeen patroon: 30% van de werkende afgestudeerde kuo'ers werkt voor zichzelf. Een tiende van de werkende hgzo'ers werkt als oproepkracht.

Tabel 3.6 heeft betrekking op de arbeidsvoorwaarden van de banen waarin de afgestudeerden werkzaam zijn. Deze tabel laat zien dat 60% van de afgestudeerden een vaste aanstelling heeft. De daling in vaste contracten van de afgelopen jaren wordt niet voortgezet: voor het eerst sinds 1993 is er zelfs sprake van een lichte stijging ten opzichte van de vorige meting (59%). Ruim een kwart heeft een tijdelijke aanstelling met uitzicht op een vaste baan. Deeltijd-hbo'ers - die doorgaans al langer betaald werk verrichten - hebben veel vaker (80%) een vaste aanstelling dan voltijd-hbo'ers. Relatief veel kuo'ers, hpo'ers, hsao'ers en hao'ers hebben een tijdelijke aanstelling, waarbij van de kuo'ers en hpo'ers een relatief hoog percentage geen uitzicht heeft op een vaste baan.

Tabel 3.6
Arbeidsvoorwaarden

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Aanstelling (=100%):										
* vast (%)	60	80	56	49	45	59	60	65	47	43
* tijdelijk/uitz.vast (%)	27	12	31	33	28	32	32	19	34	27
* tijdelijk/geen uitz. vast (%)	13	9	13	17	27	9	8	17	19	31
Full-time baan (%)	77	56	81	92	66	97	94	54	56	46
Gem. bruto uurloon (fl.)	21,95	28,53	20,49	19,57	21,59	20,72	20,00	21,37	20,28	18,49

Meer dan driekwart (77%) van de afgestudeerden heeft op het moment van de enquête een full-time baan. Deeltijders hebben minder vaak dan voltijders een full-time aanstelling (56% versus 81%). Tussen de opleidingssectoren zijn grote verschillen te zien. Vrijwel alle hto'ers, heo'ers en hao'ers werken full-time, terwijl minder dan de helft van de kuo'ers dit doet.

Tenslotte laat tabel 3.6 zien hoeveel de afgestudeerden gemiddeld bruto per uur verdienen. Over de hele linie verdienen de werkende afgestudeerden gemiddeld net iets minder dan 22 gulden bruto per uur. Deeltijd hbo'ers verdienen aanzienlijk meer dan de mensen die een opleiding in voltijd hebben gevolgd. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de deeltijders al een langere tijd op de arbeidsmarkt zijn dan voltijders. Verschillen tussen de opleidingssectoren zijn vrij klein.

Tabel 3.7
Arbeidsvoorwaarden, naar geslacht

	mannen	vrouwen
Aanstelling (=100%):		
* vast (%)	64	56
* tijdelijk/uitz. vast (%)	27	27
* tijdelijk/geen uitz. vast (%)	9	16
Full-time baan (%)	90	64
Gem. bruto uurloon (fl.)	22,19	21,73

Het is interessant om na te gaan of de arbeidsvoorwaarden gelijk zijn voor mannelijk en vrouwelijke afgestudeerden. Om een beeld hiervan te krijgen staan in tabel 3.7 voor het hbo als geheel de arbeidsvoorwaarden apart voor mannen en vrouwen.

De arbeidsvoorwaarden blijken inderdaad behoorlijk te verschillen tussen mannen en vrouwen. Mannen werken vaker dan vrouwen in vaste dienst (64% versus 56%). Misschien nog belangrijker is het feit dat de vrouwen die een tijdelijke aanstelling hebben veel vaker dan mannen geen uitzicht op een vaste aanstelling hebben. Mannen hebben ook veel vaker dan vrouwen een full-time aanstelling. De verschillen in gemiddeld uurloon zijn daarentegen tamelijk klein.

4 Kwalificaties van hbo'ers

4.1 Vóór het afstuderen opgedane kwalificaties

De mate waarin afgestudeerde hbo'ers op de beroepspraktijk zijn voorbereid, houdt verband met de kwalificaties waarover zij beschikken. Deze kwalificaties worden in de eerste plaats bepaald door de hbo-opleidingsrichting die zij hebben gevolgd. Daarnaast kunnen zij vóór, tijdens of na hun opleiding additionele kwalificaties hebben opgedaan. Het gaat hierbij om zowel formele als informele kwalificaties die het functioneren binnen arbeidsorganisaties en op de arbeidsmarkt beïnvloeden. Formele kwalificaties zijn kwalificaties die men in het reguliere onderwijs verwerft, terwijl informele kwalificaties worden opgedaan buiten het reguliere onderwijs, bijvoorbeeld in een werkring of in een bestuurlijke functie.

Deze paragraaf gaat in op de kwalificaties die vóór het afstuderen eventueel zijn opgedaan. De kwalificaties die hbo'ers na het afstuderen eventueel hebben opgedaan, komen aan bod in paragraaf 4.2.

Zoals gezegd, worden in deze paragraaf de additionele kwalificaties besproken, die vóór of tijdens de studie zijn behaald. Deze kunnen verband houden met de genoten vooropleiding, de opgedane werkervaring en bestuurlijke ervaring en de eventueel gelopen stage. De genoten vooropleiding zal in hoofdstuk 6 aan bod komen.

Werkervaring

Aan de afgestudeerden is gevraagd of zij vóór of tijdens de hbo-studie betaalde of onbetaalde werkervaring (exclusief stages) hebben opgedaan die relevant is voor hun vakgebied. Dit blijkt bij bijna de helft (47%) van de afgestudeerden het geval te zijn (tabel 4.1). Ook in de vorige meting bleek 47% van de afgestudeerden te beschikken over voor het vakgebied relevante werkervaring. Tabel 4.1 laat verder zien dat deeltijd-hbo'ers twee keer zo vaak beschikken over vakrelevante werkervaring dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Van de voltijd-hbo'ers hebben afgestudeerden van het kuo het vaakst vóór of tijdens de hbo-studie werkervaring opgedaan die relevant is voor hun vakgebied.

Stage ervaring

Aan de afgestudeerden is gevraagd of zij tijdens de hbo-studie stage hebben gelopen in alleen Nederland, in alleen het buitenland of in zowel Nederland als het buitenland. In tabel 4.1 komt naar voren dat de overgrote meerderheid (91%) van de hbo'ers tijdens de opleiding stage heeft gelopen. Bijna een op de vijf afgestudeerden (18%) beschikt over stage-ervaring in het buitenland. Uit tabel 4.1 blijkt verder dat voltijd-hbo'ers tijdens de hbo-opleiding vaker stage hebben gelopen dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo, zowel in Nederland als in het buitenland. Deeltijd-hbo'ers komen vaker in aanmerking voor vrijstelling voor de stage omdat ze al betaald werk hebben.

Kwalificaties van hbo'ers

Wordt de deelname aan stage onderscheiden naar de voltijd-sectoren, dan blijken afgestudeerden van het kuo minder vaak dan anderen stage te hebben gelopen. Verder valt op dat 5% van de afgestudeerde hto'ers geen stage-ervaring tijdens de hbo-opleiding heeft opgedaan. Wellicht gaat het hier om voormalige mto'ers die reeds op mbo-niveau een stage hebben afgerond (en die niet meer op hbo-niveau een stage hoefden te vervullen). Tot slot blijken de afgestudeerden van het hao voltijd het vaakst in het buitenland stage te hebben gevolgd. Dit geldt voor ruim de helft van de hao'ers. Bij de andere voltijd-sectoren varieert het percentage afgestudeerden dat (ook) een buitenlandse stage heeft vervuld van 10% voor het hsa0 tot 26% voor het heo.

Bestuurlijke ervaring

In de enquête is ook gevraagd of men vóór of tijdens de hbo-studie bestuurlijke ervaring heeft opgedaan. Tabel 4.1 laat zien dat ruim een kwart (28%; vorige meting eveneens 28%) op het moment van afstuderen over enigerlei vorm van bestuurlijke ervaring beschikt. Afgestudeerde deeltijders beschikken iets vaker over bestuurlijke ervaring dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Binnen het voltijd-hbo hebben de afgestudeerden van het hao met 43% het vaakst bestuurlijke ervaring opgedaan. Bij de overige voltijd-sectoren variëren de percentages afgestudeerden met bestuurlijke ervaring tussen de 20% voor het hgzo en 31% voor het heo.

Tabel 4.1
Ervaring, opgedaan vóór afstuderen (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Relevante werkervaring	47	79	40	46	35	33	42	44	41	57
Stage in Nederland	73	55	76	44	83	77	74	83	90	57
Stage (ook) in buitenland	18	3	21	55	17	18	26	17	10	17
Bestuurlijke ervaring	28	34	27	43	21	28	31	20	25	23

4.2 Doorstroom naar vervolgonderwijs

Hieronder worden de additionele onderwijskwalificaties besproken die na het afstuderen eventueel zijn behaald. Deze kunnen verband houden met de deelname aan verder regulier onderwijs en bijscholing. Deze paragraaf gaat in op de doorstroom naar regulier vervolgonderwijs. De deelname aan bijscholing (cursorisch onderwijs en bedrijfsopleidingen) komt in paragraaf 4.3 aan bod.

Tabel 4.2 laat zien dat een op de vijf hbo'ers (19%) na het afstuderen gedurende kortere of langere tijd verder onderwijs volgt. De doorstroom naar verder onderwijs is ten opzichte van de vorige meting licht gedaald, toen 22% van de hbo'ers na de hbo-opleiding is doorgestroomd naar een andere opleiding. Bij het hbo-voltijd is de doorstroom naar verder onderwijs iets hoger dan bij het deeltijd-hbo. Binnen het voltijd-hbo varieert de deelname aan verder onderwijs tussen 14% voor het hgzo en 26% voor het hpo.

Tabel 4.2
Deelname aan en niveau van regulier vervolgonderwijs (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Deelname	19	15	20	18	26	19	22	14	18	18
Niveau (= 100%):										
* < hbo	1	1	1	3	1	0	0	4	1	1
* hbo	47	63	45	50	65	49	25	36	31	87
* wo	52	36	55	47	34	50	75	61	69	13

Er is ook nagegaan of mannen en vrouwen verschillen met betrekking tot de doorstroom naar verder onderwijs. Dit blijkt niet het geval te zijn: 20% van de mannen en 19% van de vrouwen volgt na het afstuderen gedurende kortere of langere tijd verder onderwijs.

De vervolgopleidingen betreffen iets vaker universitaire opleidingen (52%) dan opleidingen in het hbo (47%)². Niet alleen de deelname aan vervolgonderwijs maar ook het onderwijsniveau van de gekozen vervolgopleidingen is ten opzichte van de vorige meting licht gedaald (in 1996 bestond 56% van de vervolgopleidingen uit universitaire opleidingen). Afgestudeerden van het hbo-deeltijd kiezen vaker voor vervolgonderwijs op hbo-niveau en afgestudeerden van het voltijd-hbo vaker voor universitair vervolgonderwijs (tabel 4.2). Binnen het voltijd-hbo kiezen de afgestudeerden van het kuo vaker dan anderen voor vervolgopleidingen op hbo-niveau en afgestudeerden van het heo voor universitair vervolgonderwijs.

Overigens kiezen mannen iets vaker dan vrouwen voor vervolgopleidingen op universitair niveau. Van de mannelijke doorstromers naar vervolgonderwijs kiest 56% een vervolgopleiding op universitair niveau; bij de vrouwelijke doorstromers is dit 48%.

De meeste (84%) verder studerende hbo'ers zijn tevreden over de aansluiting tussen de door hen gevolgde hbo-opleiding en de gekozen vervolgopleiding. Zij vinden deze aansluiting goed of voldoende. In de vorige meting was eveneens 84% tevreden over de aansluiting tussen de hbo-opleiding en de vervolgopleiding. Doorstudeerders met een deeltijd-hbo-diploma zijn even vaak tevreden als doorstudeerders met een voltijd-hbo-diploma. Binnen het voltijd-hbo zijn de verschillen tussen de sectoren op dit punt klein. De satisfactie over de aansluiting hbo-vervolgopleiding is met 73% het laagst bij het hsao en met 90% het hoogst bij het heo. Bij de overige sectoren is de satisfactie als volgt: hgzo (78%), kuo (81%), hto (84%), hpo (84%) en hao (87%).

De geconstateerde sectorverschillen in de waardering voor de aansluiting van het hbo en het vervolgonderwijs, vindt men maar gedeeltelijk terug in de resultaten over het voortijdig verlaten van de vervolgopleiding. Tabel 4.3 laat zien dat 10% (bij de vorige meting 12%) van de verder studerende hbo'ers de vervolgopleiding voortijdig verlaat. Hierbij doen zich nauwelijks verschillen voor tussen afgestudeerden van het voltijd-hbo en afgestudeerden van het deeltijd-hbo. Het percentage studiestakers is onder de verder studerende hsao'ers het hoogst, namelijk 16%. Bij het hao en hto voltijd

2. In het geval men na de hbo-opleiding meerdere vervolgopleidingen heeft gevolgd (of nog steeds volgt), betreft het hier de eerste vervolgopleiding na afstuderen aan het hbo.

Kwalificaties van hbo'ers

daarentegen betreft dit slechts 8% van de verder lerenden. Voor de andere sectoren loopt het percentage studiestakers uiteen van 9% tot 13%.

In tabel 4.3 komt verder naar voren dat een op de vijf verder studerenden op het moment van de enquête de vervolgstudie inmiddels met een diploma, getuigschrift of deelcertificaat heeft verlaten. Uit het voltijd-hbo afkomstige doorstudeerders ronden iets vaker de vervolgstudie af dan doorstudeerders die de hbo-opleiding in deeltijd hebben gevolgd. Binnen de groep voltijd-hbo'ers die doorstuderen, voltooien afgestudeerden hao het vaakst hun vervolgstudie, gevolgd door afgestudeerden van het hpo.

Tabel 4.3
Resultaat regulier vervolgonderwijs (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Resultaat (= 100%):										
* nog bezig	69	74	68	58	56	64	78	77	70	69
* afgerond	21	17	22	34	32	28	14	10	14	22
* voortijdig verlaten	10	9	10	8	12	8	9	13	16	10

4.3 Deelname aan bijscholing

Van alle afgestudeerden heeft 41% deelgenomen aan cursussen of bedrijfsopleidingen. Dit is iets hoger dan de 38% in de vorige enquête. Afgestudeerden van het voltijd-hbo volgen vaker bijscholing (42%) dan afgestudeerden die het hbo in deeltijd hebben gevolgd (35% deelname aan bijscholing). Van de afgestudeerden van het voltijd-hbo nemen afgestudeerden heo (50%) en afgestudeerden hto (49%) het vaakst deel aan bijscholing, gevolgd door afgestudeerden van het hgzo (41%), hao (41%) en hsao (38%). De deelname aan bijscholing is het laagst onder afgestudeerden hpo (28%) en afgestudeerden kuo (22%).

Er is ook nagegaan of mannen en vrouwen verschillen met betrekking tot de deelname aan bijscholing. Gebleken is dat mannen (46% deelname aan bijscholing) vaker dan vrouwen (37% deelname aan bijscholing) cursussen of bedrijfsopleidingen volgen.

Binnen de gevolgde bijscholingscursussen nemen cursussen op het gebied van 'computer & informatica' met een aandeel van 16% de belangrijkste plaats in, gevolgd door cursussen op het terrein van 'bedrijfskunde, management & efficiency' (9% van de gevolgde cursussen), cursussen in 'marketing & reclame' (6% van de gevolgde cursussen) en cursussen verband houdend met 'geld- en bankzaken' (eveneens 6% van de gevolgde cursussen).

In de vorige meting bestond 15% van de gevolgde bijscholing uit cursussen op het gebied van 'computer & informatica'. Thans hebben deze cursussen, zoals hierboven is vermeld, een aandeel van 16%. Blijkbaar neemt het belang van informatietechnologie voor de beroepsuitoefening nog steeds toe.

Er is ook nagegaan door wie de gevolgde bijscholingscursussen worden verzorgd. De vier belangrijkste aanbieders van bijscholingscursussen zijn de eigen werkgever (28%), particuliere opleidingsinstituten (19%), beroeps- of branchegerichte organisaties (15%) en de hogescholen (10%). In de vorige meting bedroeg het aandeel van de hogescholen eveneens 10%. De eigen werkgever verzorgt relatief vaak (38%) de bijscholing van afgestudeerden van het voltijd-hsao, particuliere opleidingsinstituten de bijscholing van afgestudeerden van het voltijd-kuo (22%) en voltijd-hto (21%), beroeps- of branchegerichte organisaties de bijscholing van afgestudeerden van het voltijd-heo (26%) en hogescholen de bijscholing van afgestudeerden van het voltijd-hpo (23%).

5 De hbo-opleiding achteraf bezien

5.1 Gewenste aandacht voor kwalificaties

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe afgestudeerde hbo'ers terugkijken op hun opleiding. Eerst wordt nagegaan of verschillende beroepsrelevante kwalificaties wel voldoende aan bod zijn gekomen tijdens de hbo-opleiding. Vervolgens komt hun algemeen oordeel over de aansluiting tussen de hbo-opleiding en het werk dat zij hebben aan bod. Daarna wordt ingegaan op hun mening over een tweetal aspecten van de hbo-opleiding. Tot slot wordt ingegaan op de vraag of zij, achteraf bezien, wederom dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen.

In paragraaf 3.3 is nagegaan hoe belangrijk verschillende kennis en technieken, vaardigheden en houdingsaspecten zijn voor een goede beroepsuitoefening van hbo'ers. Hieronder wordt nagegaan of deze kwalificaties wel voldoende aan bod zijn gekomen tijdens de hbo-opleiding. Zoals eerder is aangegeven, is aan de betaald-werkende afgestudeerden een aantal kwalificatie-aspecten voorgelegd die voor een goede uitoefening van hun functie van belang kunnen zijn. Bij elk kwalificatie-aspect konden de oudstudenten niet alleen aangegeven in hoeverre zij het genoemde aspect van belang achten voor een goede vervulling van hun huidige werkzaamheden, maar ook of in de door hen gevolgde opleiding meer, evenveel of minder aandacht aan dit aspect moet worden besteed dan tijdens hun hbo-opleiding het geval was. Hierbij moet worden opgemerkt dat afgestudeerden niet altijd rekening houden met het feit dat meer aandacht voor het ene aspect, bij een gelijkblijvende studieduur, minder aandacht voor een ander aspect betekent.

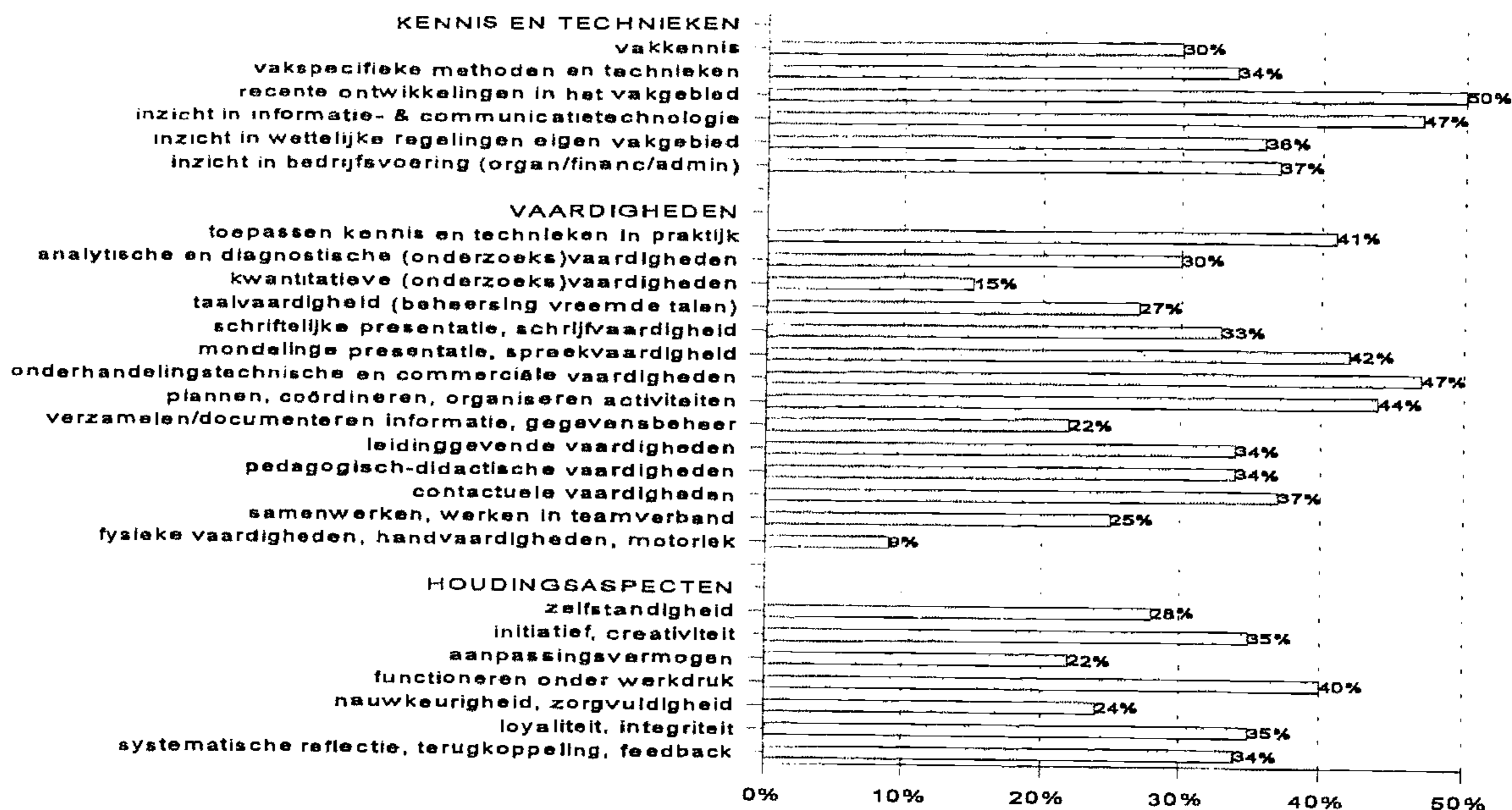
Door het volgen van opleidingen moeten mensen die kwalificaties leren die nodig zijn om meer of minder gespecialiseerde arbeidsprestaties te kunnen leveren. Vanuit de arbeidsmarkt bezien, moet een opleiding derhalve in de juiste mate aandacht besteden aan kwalificaties die van belang zijn voor een goede beroepsuitoefening. Daarom wordt in grafiek 5.1 weergegeven of de onderscheiden kwalificaties volgens de afgestudeerden wel voldoende aan bod zijn gekomen tijdens hun hbo-opleiding.

Grafiek 5.1 laat zien dat de helft van de afgestudeerden vindt dat het hbo tekortschiet wat het bijhouden van recente ontwikkelingen in het vakgebied betreft. Verder zijn relatief veel (>40%) hbo'ers van mening dat informatie- en communicatietechnologie, onderhandelingstechnische en commerciële vaardigheden, organisatorische vaardigheden, mondeling presenteren en de praktische toepassing van kennis best wat meer aandacht hadden mogen krijgen tijdens hun hbo-opleiding.

Volgens de oudstudenten worden het verzamelen en beheren van informatie, het goed kunnen omgaan met cijfers, fysieke vaardigheden, het nauwkeurig kunnen werken en aanpassingsvermogen voldoende ontwikkeld tijdens de hbo-opleiding. Minder dan een kwart van de hbo'ers vindt dat hieraan meer aandacht moet worden besteed.

Grafiek 5.1

Gewenste aandacht voor kennis en technieken, vaardigheden en houdingsaspecten (% meer aandacht gewenst in hbo-opleiding)

5.2 Oordeel over de opleiding

In deze paragraaf wordt eerst aangegeven hoe pas afgestudeerde hbo'ers de aansluiting tussen hun opleiding en hun werk beoordelen. Vervolgens wordt ingegaan op hun oordeel over de moeilijkheidsgraad en de mate van specialisatie van hun opleiding.

Algemeen oordeel over de aansluiting tussen opleiding en werk

De overgrote meerderheid (81%) van de betaald-werkende afgestudeerden beoordeelt de aansluiting tussen de gevolgde hbo-opleiding en hun werk als goed of voldoende. In de vorige meting was 79% tevreden over de aansluiting tussen opleiding en werk. Afgestudeerden van het deeltijd-hbo en afgestudeerden van het voltijd-hbo zijn nagenoeg even vaak tevreden over de aansluiting tussen het werk dat zij hebben en de hbo-opleiding die zij hebben gevolgd: van de deeltijd-hbo'ers kwalificeert 80% deze aansluiting als goed of voldoende; bij de voltijd-hbo'ers is dit 82%.

Binnen het voltijd-hbo varieert het percentage dat tevreden is over de aansluiting tussen de hbo-opleiding en het werk van 73% bij het kuo, 79% bij het hsao, 80% bij het hao en hpo, 83% bij het hto en heo tot 84% bij het hgzo.

Oordeel over moeilijkheidsgraad en mate van specialisatie

Aan de afgestudeerden is gevraagd of de moeilijkheidsgraad van de gevolgde opleiding naar hun mening precies goed, niet hoog genoeg of wellicht te hoog is. Men is ook gevraagd of de opleiding

naar hun mening te specialistisch is, of dat de mate van specialisatie van de opleiding precies voldoende dan wel onvoldoende is.

Tabel 5.1 laat zien dat de mate waarin de opleiding is gespecialiseerd volgens de meeste (59%; vorige meting 60%) afgestudeerden niet hoeft te worden bijgesteld. Dit laat onverlet dat nog altijd een op de drie (36%) afgestudeerden vindt dat de opleiding meer gespecialiseerd zou moeten zijn, terwijl 'slechts' 5% de opleiding te specialistisch vindt. Afgestudeerden van het voltijd-hbo vinden iets vaker dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo dat hun opleiding onvoldoende is gespecialiseerd. Vooral afgestudeerden van het hsaο en hgzo vinden dit.

Tabel 5.1
Oordeel over mate van specialisatie en moeilijkheidsgraad van de hbo-opleiding (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Mate van specialisatie (= 100%):										
* onvoldoende	36	32	37	34	38	30	36	46	50	36
* precies voldoende	59	66	58	62	56	65	60	50	43	57
* te specialistisch	5	3	5	4	6	5	4	4	7	7
Moeilijkheidsgraad (= 100%):										
* niet hoog genoeg	42	32	45	48	52	38	42	34	61	45
* precies goed	57	65	55	52	47	61	57	65	38	54
* te hoog	1	3	1	1	1	1	1	1	1	1

Evenals de mate waarin de opleiding is gespecialiseerd hoeft ook de zwaarte van de opleiding volgens de meeste afgestudeerden niet te worden bijgesteld. Dit laat onverlet dat 42% (vorige meting 41%) van deze populatie van afgestudeerden van mening is dat de opleiding zwaarder zou mogen zijn, terwijl vrijwel niemand (1%) zegt dat de opleiding te moeilijk is. Overigens vinden afgestudeerden van het voltijd-hbo vaker dan deeltijd-hbo'ers dat de hbo-opleiding niet zwaar genoeg is, en wel 45% versus 32%. Hierbij kan een rol spelen dat nogal wat deeltijd-hbo'ers hun studie met een baan combineren, hetgeen een zwaardere hbo-opleiding minder gewenst maakt. Van de voltijd-hbo'ers vinden de afgestudeerden van het hsaο het vaakst dat de hbo-opleiding zwaarder zou mogen zijn. Afgestudeerden van het hgzo zijn het minst vaak deze mening toegedaan.

5.3 Studiekeuze achteraf bezien

In deze paragraaf komt de vraag aan de orde of de afgestudeerden achteraf bezien opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen. Het antwoord op deze vraag kan worden beschouwd als een indicatie van hun algemeen oordeel over de gevolgde hbo-opleiding.

Tabel 5.2 laat zien dat veruit de meeste (79%; vorige meting 80%) hbo'ers achteraf blij zijn met de destijds gemaakte studiekeuze: zij zouden opnieuw voor dezelfde opleiding aan dezelfde hogeschool kiezen (67%) of voor dezelfde opleiding maar dan aan een andere hogeschool (12%). Eén op iedere vijf afgestudeerden (21%) betreurt de destijds genomen studiekeuze: zij zouden, achteraf bezien, een andere hbo-opleiding hebben gekozen (14%), een opleiding buiten het hbo zijn gaan volgen (6%) of niet zijn gaan studeren maar bijvoorbeeld direct zijn gaan werken (1%). Tabel 5.2 laat verder zien dat afgestudeerden van het voltijd-hbo iets vaker dan afgestudeerde deeltijd-hbo'ers achteraf een andere

De hbo-opleiding achteraf bezien

hbo-opleiding zouden hebben gekozen. Van de voltijd-hbo'ers zijn afgestudeerden van het kuo het vaakst tevreden over de destijds gemaakte studiekeuze.

Tabel 5.2
Studiekeuze, achteraf bezien (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Alumnus zou achteraf bezien (= 100%):										
* zelfde opleiding aan zelfde hogeschool kiezen	67	73	66	70	65	69	66	64	59	68
* zelfde opleiding aan andere hogeschool kiezen	12	11	13	7	16	12	9	15	17	20
* andere hbo-opleiding kiezen	14	10	14	16	15	12	16	12	19	7
* opleiding buiten hbo kiezen	6	5	6	6	4	6	8	8	5	4
* niet zijn gaan studeren	1	1	1	2	0	1	1	1	1	1

6 Thema: Verschillen naar vooropleiding

6.1 Hoogste voltooide vooropleiding

Evenals voorgaande jaren wordt ook dit jaar een specifiek thema behandeld. In overleg met de HBO-Raad is dit jaar de aansluiting tussen de genoten vooropleiding en de gevolgde hbo-opleiding als thema gekozen. Meer specifiek gaat het om de vraag in hoeverre hbo'ers met een algemeen vormende opleidingsachtergrond verschillen van uit het mbo afkomstige hbo'ers wat betreft het verloop van hun hbo-studie, de arbeidsmarktintrede, de doorstroom naar vervolgonderwijs en de wijze waarop zij terugkijken op hun hbo-opleiding. Overigens kan binnen de groep hbo'ers met een algemeen vormende opleidingsachtergrond rekening worden gehouden met het niveau van de vooropleiding door een onderscheid te maken tussen voormalige havisten en voormalige vwo'ers. Zo kan worden verwacht dat vwo'ers die naar het hbo doorstromen sneller afstuderen dan havo'ers. Zij hebben immers nominaal één jaar langer onderwijs genoten. Binnen de uit het mbo afkomstige hbo'ers kan rekening worden gehouden met de richting van de vooropleiding door een onderscheid te maken tussen voormalige mbo'ers die voor een hbo-opleiding binnen dezelfde opleidingssector hebben gekozen en voormalige mbo'ers waarbij dit niet het geval was. Zo wordt verwacht dat hbo'ers die uit een overeenkomstige mbo-sector afkomstig zijn sneller de hbo-opleiding zouden moeten kunnen afronden dan hbo'ers die uit een andere mbo-sector afkomstig zijn. Omdat deeltijd-hbo'ers doorgaans een geheel andere (onderwijs)loopbaan hebben, wordt de bespreking in dit hoofdstuk beperkt tot degenen die een voltijd-opleiding in het hbo hebben afgerond.

Tabel 6.1 geeft een beeld van de hoogste met diploma voltooide vooropleiding alvorens men met de hbo-opleiding is begonnen. De tabel laat zien dat ruim een derde (36%) van de afgestudeerde voltijd-hbo'ers een vooropleiding in het havo heeft afgerond. Bijna een derde (29%) heeft een mbo-opleiding afgerond alvorens een voltijd-opleiding in het hbo te gaan volgen. Ruim een kwart (27%) van de voltijd-hbo'ers beschikt over een vwo-diploma bij aanvang van de hbo-opleiding. Studenten van het hpo, hgzo en hsao zijn relatief vaak afkomstig uit het havo. Studenten in het heo zijn vaker dan andere hbo'ers afkomstig uit het vwo. Studenten in het hto en hao beschikken relatief vaak over een mbo-vooropleiding.

Tabel 6.1
Hoogste voltooide vooropleiding (%)

	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Vooropleiding (=100%):								
* havo	36	37	62	27	24	47	44	35
* vwo	27	19	14	26	41	27	17	30
* mbo pendant	19	26	*	31	26	14	14	*
* mbo anders	10	12	15	8	6	6	19	15
* hbo	4	3	3	7	1	2	2	11
* wo	1	0	1	0	0	0	0	2
* andere	3	2	5	2	1	3	4	8

* niet van toepassing

Tweederde (65%) van de afgestudeerden die vanuit het mbo afkomstig zijn, heeft gekozen voor een hbo-sector die een pendant vormt van de mbo-sector waaruit zij afkomstig zijn. Bij het heo en hto zijn de ex-mbo'ers het vaakst afkomstig uit pendantsectoren, namelijk 80% van de voormalige mbo'ers. Bij het hgzo is dit 69%, bij het hao 68% en bij het hsa0 42%. Als gevolg van het ontbreken van pendantopleidingen op mbo-niveau is bij het hpo en kuo niemand van de voormalige mbo'ers afkomstig uit een pendantsector in het mbo.

Bij de afgestudeerden die vanuit het havo afkomstig zijn, zijn vrouwen sterker vertegenwoordigd (62%) dan bij de ex-vwo'ers (52% vrouwen). De groep ex-mbo'ers wordt gedomineerd door mannen ('slechts' 36% vrouwen). Van de voormalige vwo'ers rekent 2% zich tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep. Bij de voormalige havisten en mbo'ers is dit 1%.

In tabel 6.2 staan de additionele kwalificaties vermeld, die door voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers vóór of tijdens de hbo-opleiding zijn behaald. De extra opleidingskwalificaties die zij na afronding van de hbo-opleiding eventueel hebben opgedaan, komen aan bod in paragraaf 6.4.

Tabel 6.2
Ervaring opgedaan vóór afstuderen, naar vooropleiding (%)

	havo	vwo	mbo pendant	mbo anders
Relevante werkervaring	36	38	44	44
Stage in Nederland	79	74	77	77
Stage (ook) in buitenland	19	24	19	18
Bestuurlijke ervaring	24	29	27	28

Tabel 6.2 laat zien dat voormalige mbo'ers in vergelijking met andere afgestudeerden relatief vaak beschikken over werkervaring die relevant is voor hun hbo-vakgebied. Dit geldt in gelijke mate voor voormalige mbo'ers die uit een pendantsector afkomstig zijn en voormalige mbo'ers waarbij de hbo-sector niet overeenkomt met hun vroegere mbo-sector. Uit het vwo afkomstige afgestudeerden hebben iets vaker dan andere afgestudeerden hun hbo-stage in het buitenland gevolgd.

6.2 Studieduur

Hieronder wordt nagegaan hoe lang de voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers over de hbo-opleiding hebben gedaan. Welnu, bij alle hbo-sectoren, behoudens het hao, kan worden geconstateerd dat voormalige havisten door de bank genomen er langer over doen om de hbo-opleiding te voltooien dan voormalige vwo'ers en mbo'ers (tabel 6.3). In het hao, hpo en heo doen voormalige vwo'ers gemiddeld het kortst over de hbo-opleiding. In het hto, hsa0 en kuo zijn het de voormalige mbo'ers die gemiddeld de minste tijd nodig hebben om de hbo-opleiding af te ronden. In het hgzo hebben de pendant-mbo'ers gemiddeld de minste tijd nodig voor het voltooien van de hbo-opleiding.

Omdat ze reeds een soortgelijke opleiding, zij het op een lager niveau hebben voltooid, lijkt de verwachting gerechtvaardigd dat pendant-mbo'ers gemiddeld minder tijd nodig hebben om de hbo-opleiding af te ronden dan mbo'ers die niet doorstromen naar een pendantsector in het hbo. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn bij het hgzo en hsa0. Echter, binnen het hao en hto doet zich de omgekeer-

de situatie voor, terwijl het voor de studieduur binnen het heo niet uitmaakt of men al dan niet vanuit het meo is ingestroomd. Over het geheel genomen zijn de verschillen in gemiddelde studieduur tussen de verschillende vooropleidingscategorieën vrij gering. Dit is des te opvallender, gezien in het licht van de eventuele vrijstellingen in geval van pendantopleidingen.

Tabel 6.3
Gemiddelde netto studieduur hbo-opleiding (in maanden)

	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
havo	52	54	50	53	54	51	48	55
vwo	49	49	48	48	50	47	47	56
mbo pendant	49	55	*	47	52	36	44	*
mbo anders	48	51	50	44	52	48	46	53
havo + vwo + mbo	50	53	50	49	52	47	47	55

* Niet van toepassing

6.3 Arbeidsmarktintrede

Tabel 6.4 geeft een beeld van de maatschappelijke positie die de afgestudeerden op het moment van de enquête innemen. De tabel laat zien dat de uit het avo afkomstige afgestudeerden iets vaker aangeven onderwijs te volgen dan de uit het mbo afkomstige afgestudeerden. De laatsten verrichten iets vaker betaald werk. Overigens is het effect van de vooropleiding op de kans op werk na de hbo-opleiding reeds aan bod gekomen in de analyse van het snel vinden van werk in paragraaf 2.1. In deze analyse is naar voren gekomen dat hbo'ers die afkomstig zijn uit een pendantsector in het mbo het snelst werk vinden. Bovendien, zo is naar voren gekomen in paragraaf 3.4, hebben hbo'ers die afkomstig zijn uit een pendantsector in het mbo de grootste kans dat het gevonden werk past bij hun hbo-opleidingsrichting.

Tabel 6.4
Maatschappelijke positie, naar vooropleiding (%)

	havo	vwo	mbo pendant	mbo anders
Maatschappelijke positie (= 100%):				
* betaald werk	83	85	91	90
* student	12	11	6	6
* werkloos	4	3	3	3
* andere situatie	1	1	1	2

6.4 Doorstroom naar vervolgonderwijs

Tabel 6.5 geeft een beeld van de mate waarin voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers na de hbo-opleiding doorstromen naar reguliere vervolgonopleidingen. Het resultaat waarmee zij dit doen, komt aan bod in tabel 6.6.

Thema: Verschillen naar vooropleiding

Tabel 6.5

Deelname aan en niveau van regulier vervolgonderwijs, naar vooropleiding (%)

	havo	vwo	mbo pendant	mbo anders
Deelname	24	23	14	17
Niveau (= 100%):				
* < hbo	1	0	0	1
* hbo	46	38	49	47
* wo	53	62	51	52

Tabel 6.5 toont dat voormalige mbo'ers ná de hbo-opleiding minder vaak doorstromen naar vervolgonderwijs dan hbo'ers die uit het havo of vwo afkomstig zijn. Tabel 6.5 laat verder zien dat de voormalige vwo'ers die ná het hbo verder onderwijs gaan volgen, vaker voor een vervolgopleiding op universitair niveau kiezen dan voormalige havisten en mbo'ers.

Voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers verschillen nauwelijks van elkaar met betrekking tot het resultaat waarmee zij de vervolgopleiding volgen (tabel 6.6).

Tabel 6.6

Resultaat regulier vervolgonderwijs, naar vooropleiding (%)

	havo	vwo	mbo pendant	mbo anders
Resultaat (= 100%):				
* nog bezig	66	70	70	69
* afgerond	22	21	20	23
* voortijdig verlaten	11	9	10	9

6.5 De hbo-opleiding achteraf bezien

In paragraaf 6.4 is nagegaan in hoeverre de voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers ná het hbo doorstromen naar vervolgonderwijs. In de onderhavige paragraaf wordt beschreven hoe de voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers terugkijken op hun hbo-opleiding. Eerst wordt nagegaan of verschillende beroepsrelevante kwalificaties naar hun mening wel voldoende aan bod zijn gekomen tijdens de hbo-opleiding. Vervolgens komt hun algemeen oordeel over de aansluiting tussen hun hbo-opleiding en het werk dat zij hebben aan bod. Daarna wordt ingegaan op hun mening over een tweetal aspecten van de hbo-opleiding. Tot slot wordt ingegaan op de vraag of zij, achteraf bezien, opnieuw dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen.

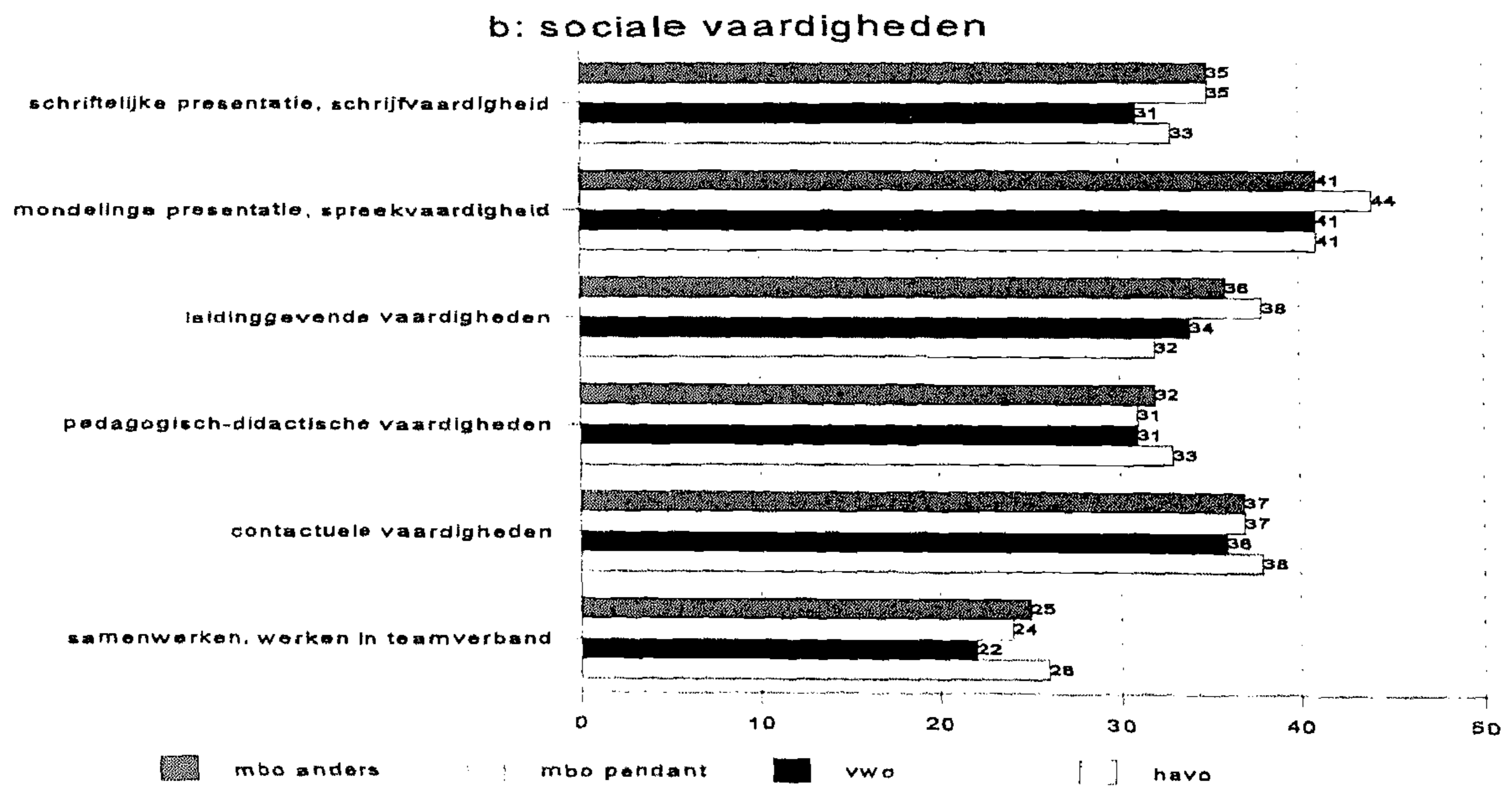
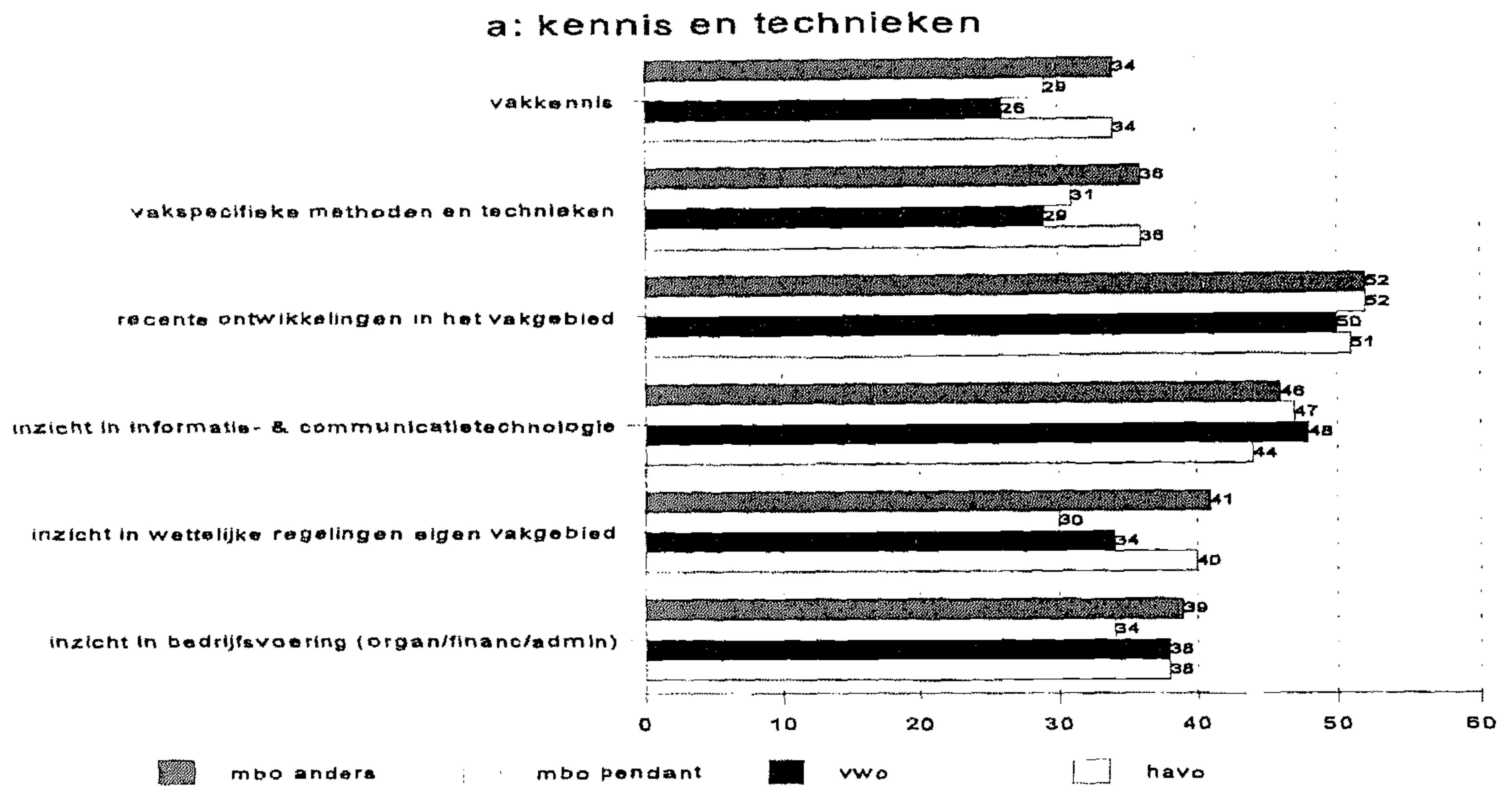
Gewenste aandacht voor kwalificaties

In grafiek 6.1 wordt aangegeven of het hbo, naar de mening van voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers, wel voldoende aandacht besteedt aan verschillende soorten kennis en technieken, vaardigheden en houdingsaspecten. De grafiek laat zien dat ex-mbo'ers die niet zijn doorgestroomd naar een pendantsector in het hbo en voormalige havisten iets vaker dan anderen vinden dat in het hbo meer

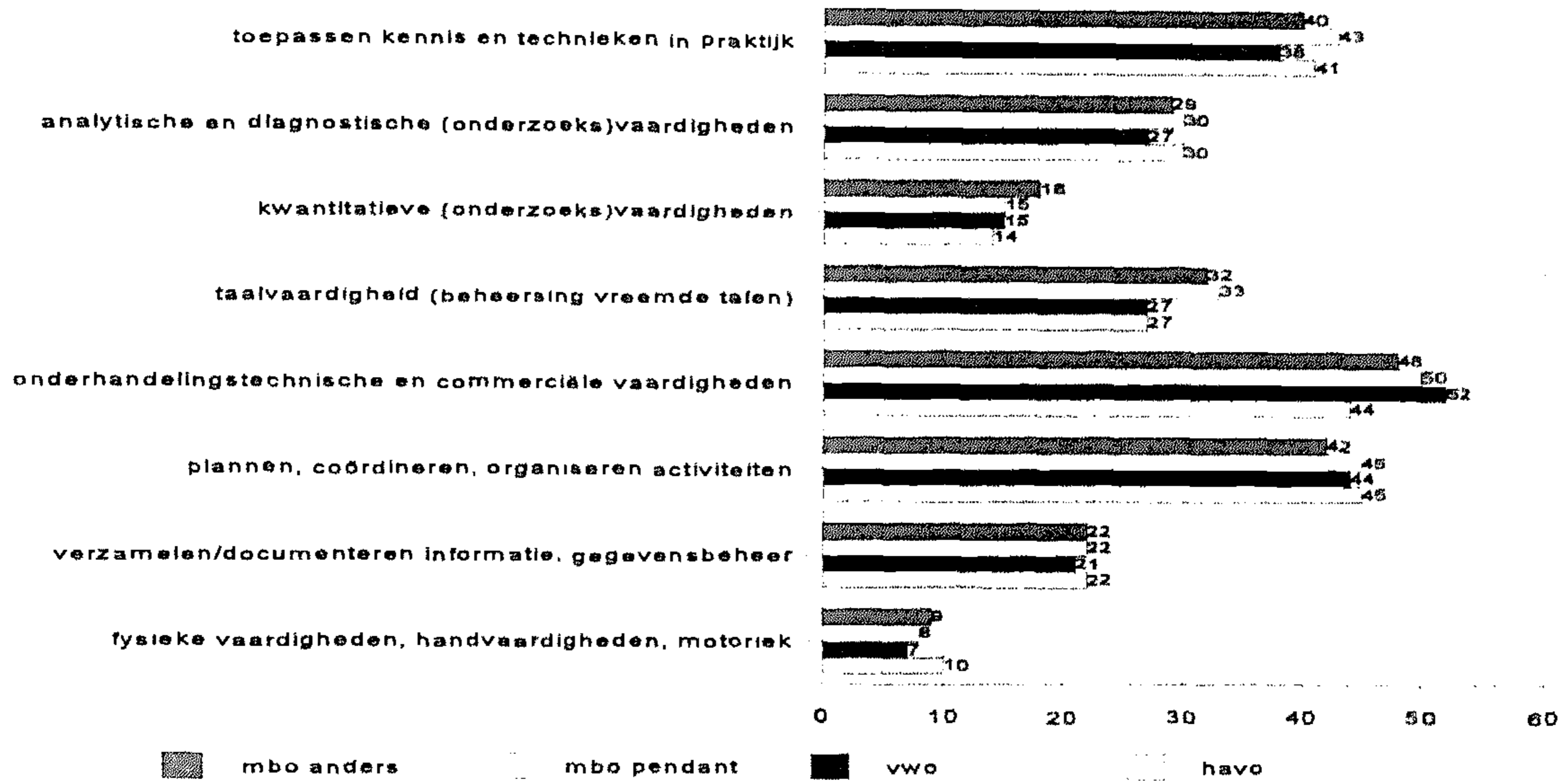
aandacht moet worden geschonken aan de juridische aspecten van het vakgebied. De vroegere havisten vinden daarentegen iets minder vaak dan anderen dat onderhandelingstechnische en commerciële vaardigheden meer aandacht behoeven. Voormalige mbo'ers wensen iets vaker dan anderen dat het hbo meer aandacht besteedt aan beheersing van vreemde talen. Dit geldt zowel voor de ex-mbo'ers die niet zijn doorgestroomd naar een pendantsector in het hbo als voor de ex-mbo'ers die wel een pendantsector in het hbo hebben gekozen. Met betrekking tot de gewenste aandacht voor de andere kwalificaties verschillen de voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers nauwelijks van elkaar.

Ten aanzien van vier kennisgerelateerde aspecten en één houdingsaspect manifesteren zich verschillen ter grootte van tenminste 5%-punt tussen de voormalige mbo'ers onderling. Zo geven ex-mbo'ers die niet zijn doorgestroomd naar een pendantsector in het hbo vaker aan dat het hbo meer aandacht zou moeten besteden aan inzicht in juridische aspecten van het vakgebied, aan vakkennis en vakspecifieke methoden en technieken, aan inzicht in bedrijfsvoering en aan het kunnen functioneren onder werkdruk. Blijkbaar beheersen zij deze kwalificaties naar hun gevoel minder goed dan hbo'ers die wel uit een pendantsector in het mbo afkomstig zijn.

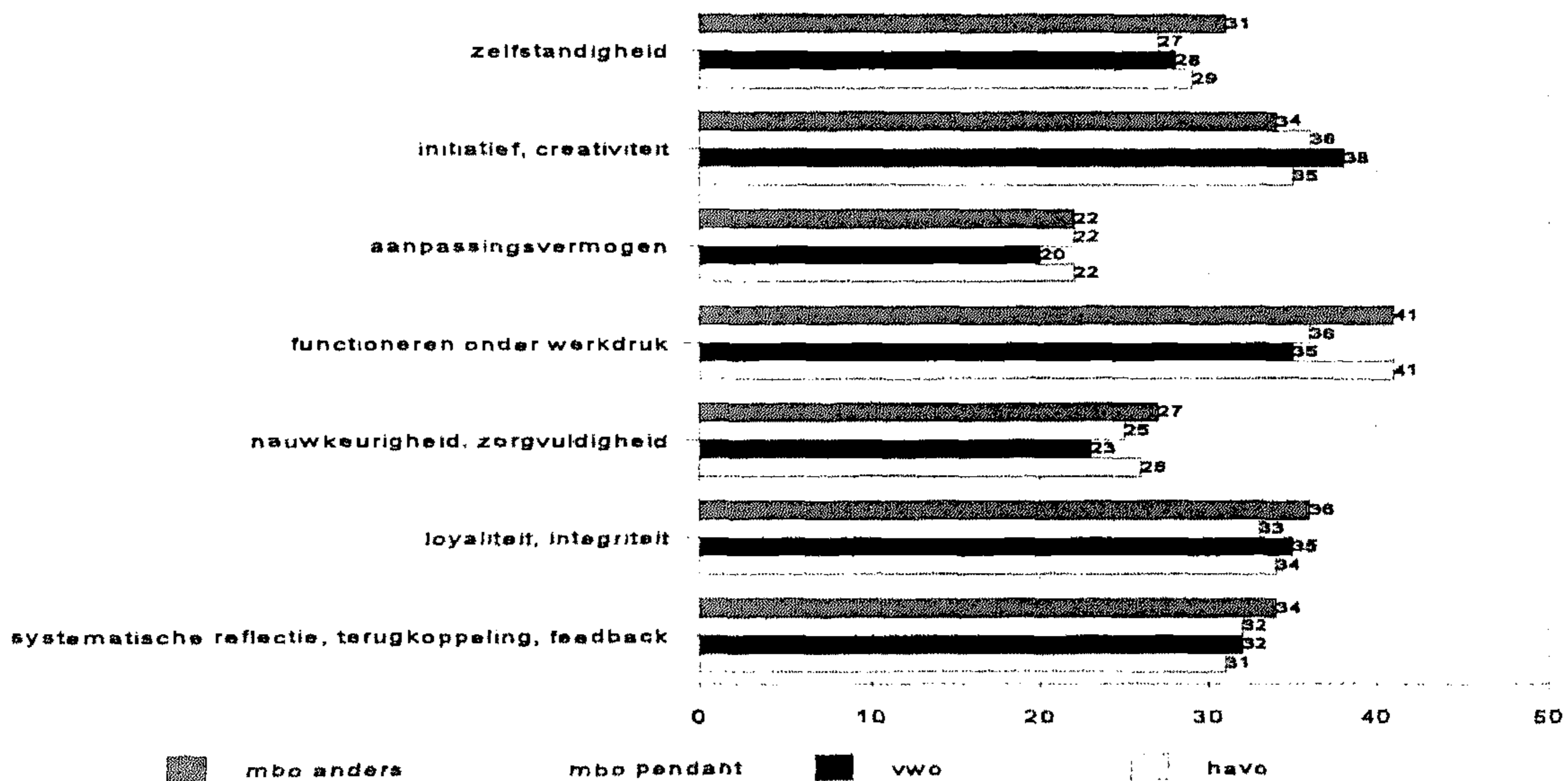
Grafiek 6.1
Gewenste aandacht voor kwalificaties, naar vooropleiding

c: werkvaardigheden

d: houdingsaspecten

Oordeel over de hbo-opleiding

Hieronder wordt eerst nagegaan of voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers verschillend oordelen over de aansluiting tussen de hbo-opleiding en het werk. Vervolgens komt aan bod wat voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers vinden van de moeilijkheidsgraad en de mate van specialisatie van de hbo-opleiding.

Voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers verschillen nauwelijks of niet in hun algemeen oordeel over de aansluiting tussen de gevolgde hbo-opleiding en het werk dat zij hebben: 81% van de voormalige havisten, 82% van de voormalige vwo'ers en eveneens 82% van de vroegere mbo'ers (82% van de pendant-mbo'ers en 81% van de andere mbo'ers) kwalificeert deze aansluiting als goed of voldoende.

Wat de specialisatiegraad van de hbo-opleiding betreft, laat tabel 6.7 zien dat voormalige mbo'ers die niet voor een pendant hbo-sector hebben gekozen en voormalige havisten relatief vaak vinden dat de gevolgde hbo-opleiding te weinig gespecialiseerd was. Verder blijken ex-vwo'ers en voormalige mbo'ers die niet voor een pendant hbo-sector hebben gekozen vaker dan hbo'ers die vanuit het havo of pendant-mbo zijn ingestroomd de mening toegedaan dat de hbo-opleiding best wat zwaarder had mogen zijn.

Tabel 6.7
Oordeel over mate van specialisatie en moeilijkheidsgraad van de hbo-opleiding, naar vooropleiding (%)

	havo	vwo	mbo pendant	mbo anders
Mate van specialisatie (= 100%):				
* onvoldoende	39	35	34	40
* precies voldoende	55	60	61	55
* te specialistisch	5	5	5	6
Moeilijkheidsgraad (= 100%):				
* niet hoog genoeg	44	53	35	44
* precies goed	55	47	64	56
* te hoog	1	1	1	1

Studiekeuze achteraf bezien

Tot slot wordt ingegaan op de vraag of de voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers achteraf bezien opnieuw dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen. Het antwoord op deze vraag vormt een indicatie voor hun algemene tevredenheid over de gevolgde hbo-opleiding.

Tabel 6.8
Studiekeuze achteraf bezien, naar vooropleiding (%)

	havo	vwo	mbo pendant	mbo anders
Alumnus zou achteraf bezien (= 100%):				
* zelfde opleiding aan zelfde hogeschool kiezen	65	65	69	67
* zelfde opleiding aan andere hogeschool kiezen	14	11	12	11
* andere hbo-opleiding kiezen	15	13	14	17
* opleiding buiten hbo kiezen	5	11	4	4
* niet zijn gaan studeren	0	1	2	1

Tabel 6.8 laat zien dat de voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers, achteraf bezien, nagenoeg gelijk tevreden zijn over de destijds gemaakte studiekeuze: zij zouden in overgrote meerderheid opnieuw voor dezelfde hbo-opleiding kiezen (76% van de voormalige vwo'ers, 79% van de voormalige havisten

en 80% van de voormalige mbo'ers). Als zij het nog eens over konden doen, zouden hbo'ers met een vwo-vooropleiding wel iets vaker dan hbo'ers die vanuit het havo of mbo zijn in-gestroomd, een opleiding buiten het hbo zijn gaan volgen (in 93% van de gevallen een opleiding aan een universiteit). Wellicht vormt dit mede een verklaring voor de eerder geconstateerde bevinding dat voormalige vwo'ers die ná het hbo verder onderwijs volgen vaker voor een universitaire vervolgopleiding kiezen dan voormalige havisten en mbo'ers (tabel 6.5).

6.6 Oordeel over hbo-opleiding en doorstroom naar vervolgonderwijs

In de voorgaande paragrafen kwam een aantal verschillen naar voren tussen afgestudeerden met verschillende vooropleidingen. Een aantal van deze aspecten had betrekking op hoe men achteraf tegen de hbo-opleiding aankijkt en wat men na het afstuderen is gaan doen. Zo bleken voormalige havisten, vwo'ers en mbo'ers te verschillen in hun beoordeling van de moeilijkheidsgraad van de hbo-opleiding, in de mate waarin men achteraf gezien dezelfde hbo-opleiding opnieuw zou hebben gekozen, en in de mate waarin men doorstroomt naar vervolgonderwijs. Hieruit bleek onder meer dat voormalige vwo'ers vaker dan de instromers uit andere vooropleidingen de hbo-studie niet moeilijk genoeg vonden, liever een andere opleiding zouden gaan volgens als ze opnieuw mochten kiezen en - samen met de voormalige havisten - vaker doorstromen naar vervolgonderwijs.

In deze paragraaf gaan we voor de onderscheiden vooropleidingscategorieën na in hoeverre het oordeel over de moeilijkheidsgraad van de hbo-opleiding, het oordeel over de indertijd gemaakte studiekeuze en de doorstroom naar vervolgonderwijs verband met elkaar houden. Het is immers zeer wel denkbaar dat hbo'ers die de studie niet moeilijk genoeg vonden achteraf vaker spijt hebben van hun indertijd gemaakte studiekeuze dan hbo'ers die de moeilijkheidsgraad van de studie precies goed vonden (overigens vond vrijwel geen van de afgestudeerden de studie te moeilijk) en derhalve vaker ná de hbo-studie alsnog gaan deelnemen aan vervolgonderwijs.

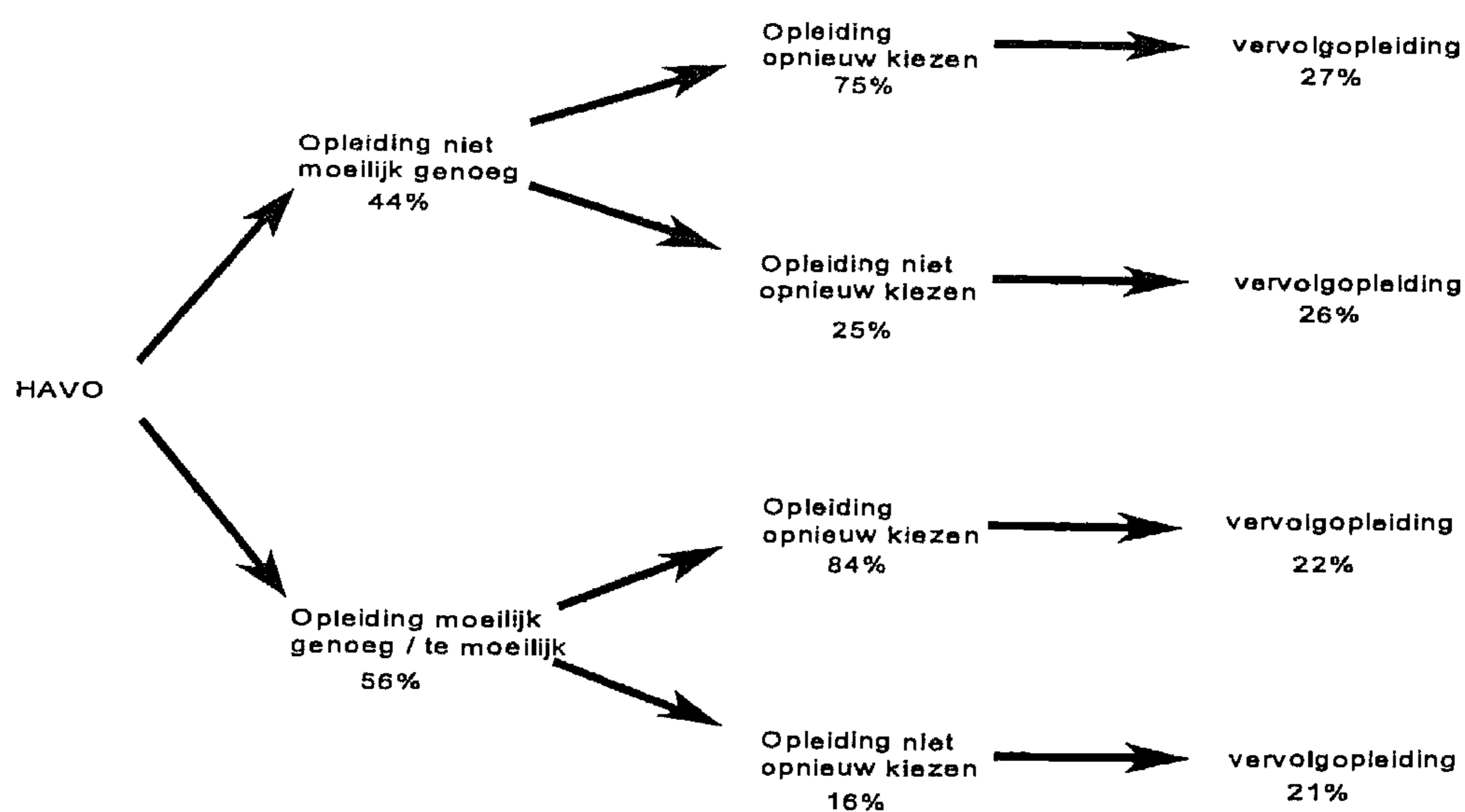
Schema 6.1 t/m 6.4 laat de relaties tussen deze opeenvolgende aspecten van het opleidingstraject zien voor achtereenvolgens voormalige havisten, vwo'ers, mbo'ers die een vooropleiding volgden in dezelfde sector als hun hbo-opleiding en mbo'ers die vanuit een andere sector het hbo zijn binnengestroomd. Als eerste wordt het percentage afgestudeerden weergegeven die de hbo-opleiding niet moeilijk genoeg vonden alsmede het percentage afgestudeerden die de zwaarte van de studie precies goed of de studie te moeilijk vonden. Vervolgens wordt zowel voor de groep die de studie niet moeilijk genoeg vond als voor de groep die daar anders over dacht het percentage afgestudeerden weergegeven die achteraf een andere opleiding zouden hebben gekozen en het percentage dat geen spijt heeft van de studiekeuze. Tenslotte wordt voor alle vier combinaties het percentage afgestudeerden vermeld die een vervolgopleiding zijn gaan volgen na het afstuderen.

Zoals al uit tabel 6.7 bleek, vinden afgestudeerden met een vwo-achtergrond vaker dan anderen dat de hbo-opleiding best moeilijker had mogen zijn. Voormalige mbo'ers die een hbo-opleiding in dezelfde sector zijn gaan volgen, vinden minder vaak dan anderen dat de opleiding moeilijker had moeten zijn.

Thema: Verschillen naar vooropleiding

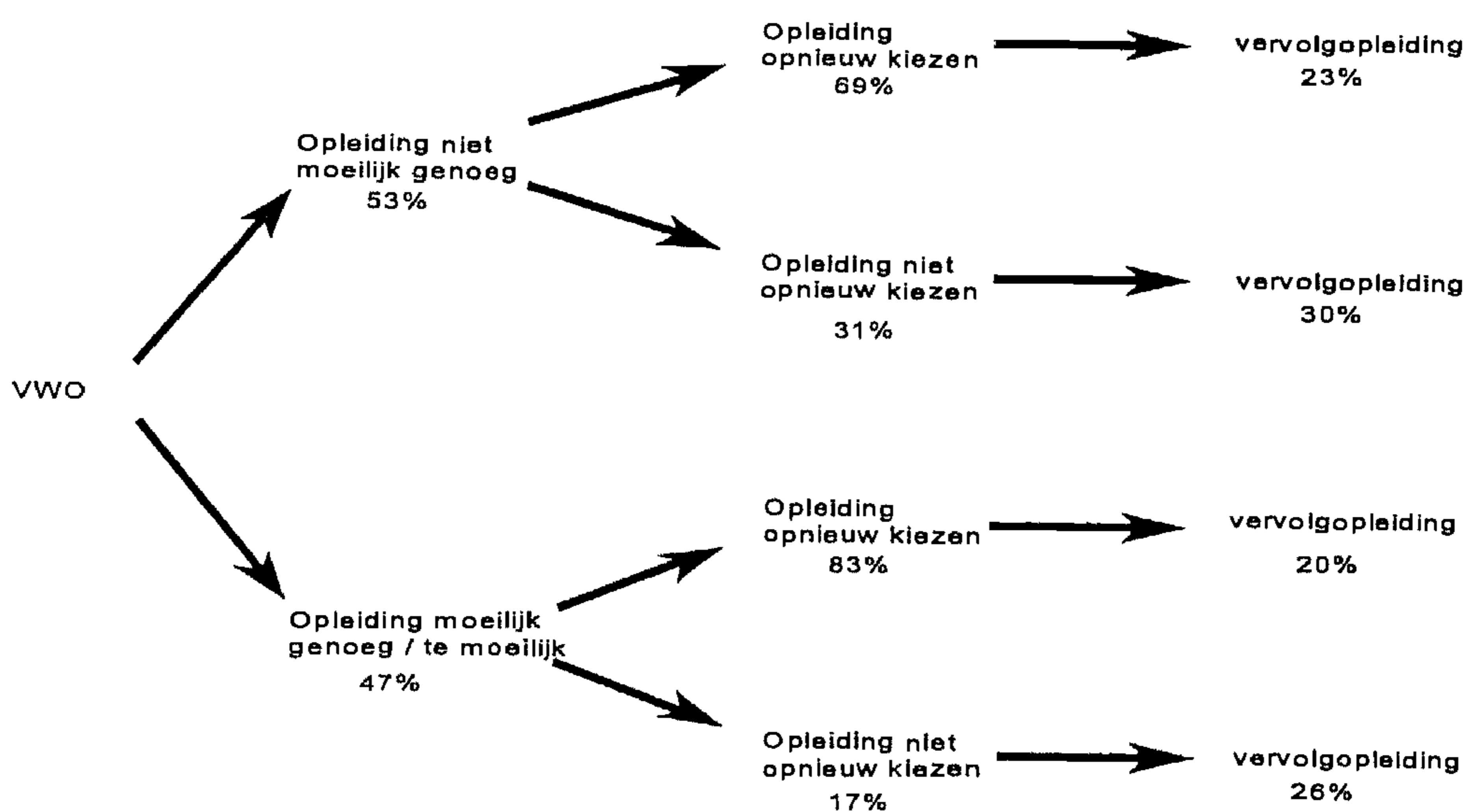
Schema 6.1

De relatie tussen opeenvolgende aspecten van het opleidingstraject voor afgestudeerden met een havo vooropleiding

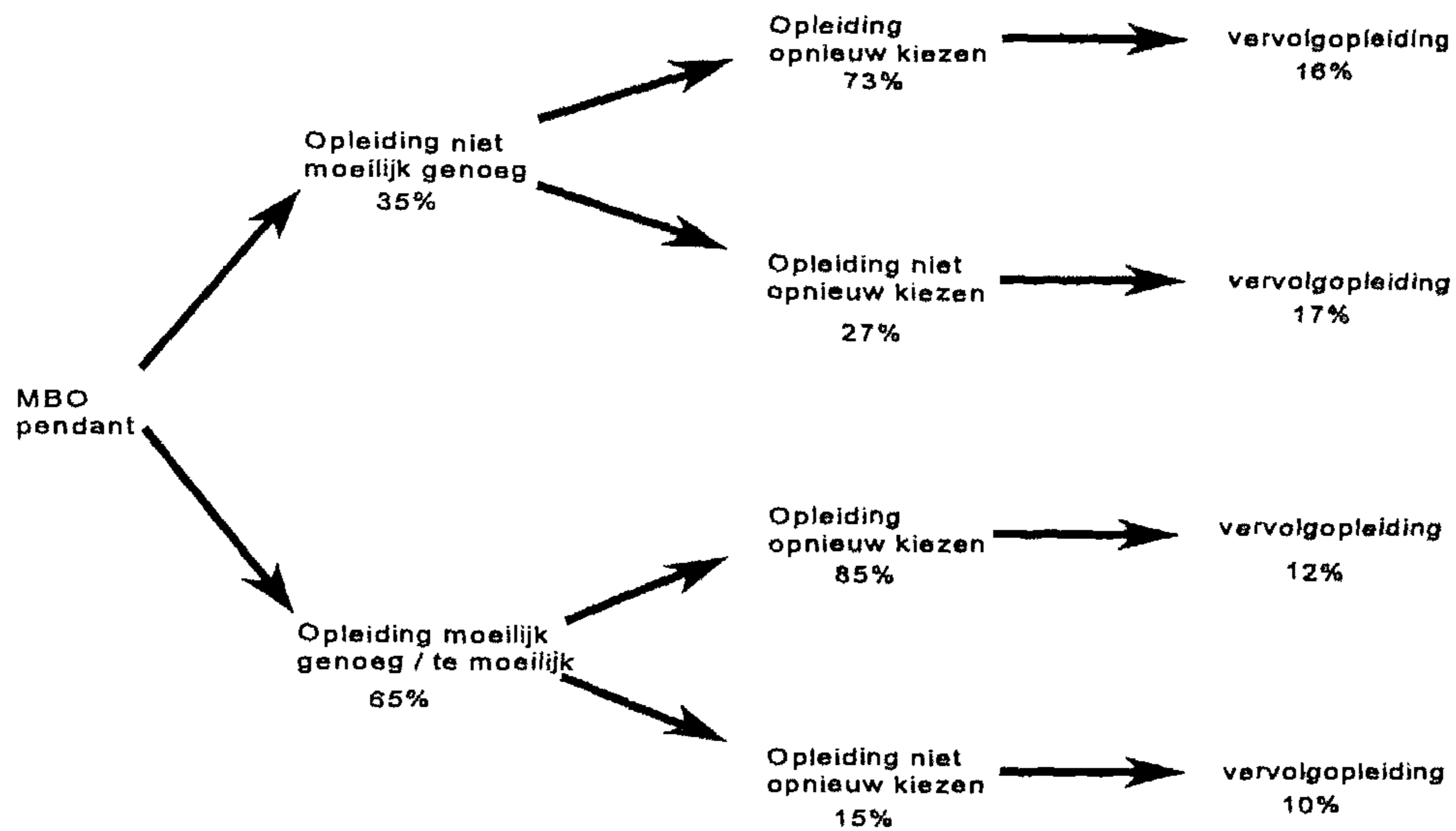
Schema 6.2

De relatie tussen opeenvolgende aspecten van het opleidingstraject voor afgestudeerden met een vwo vooropleiding

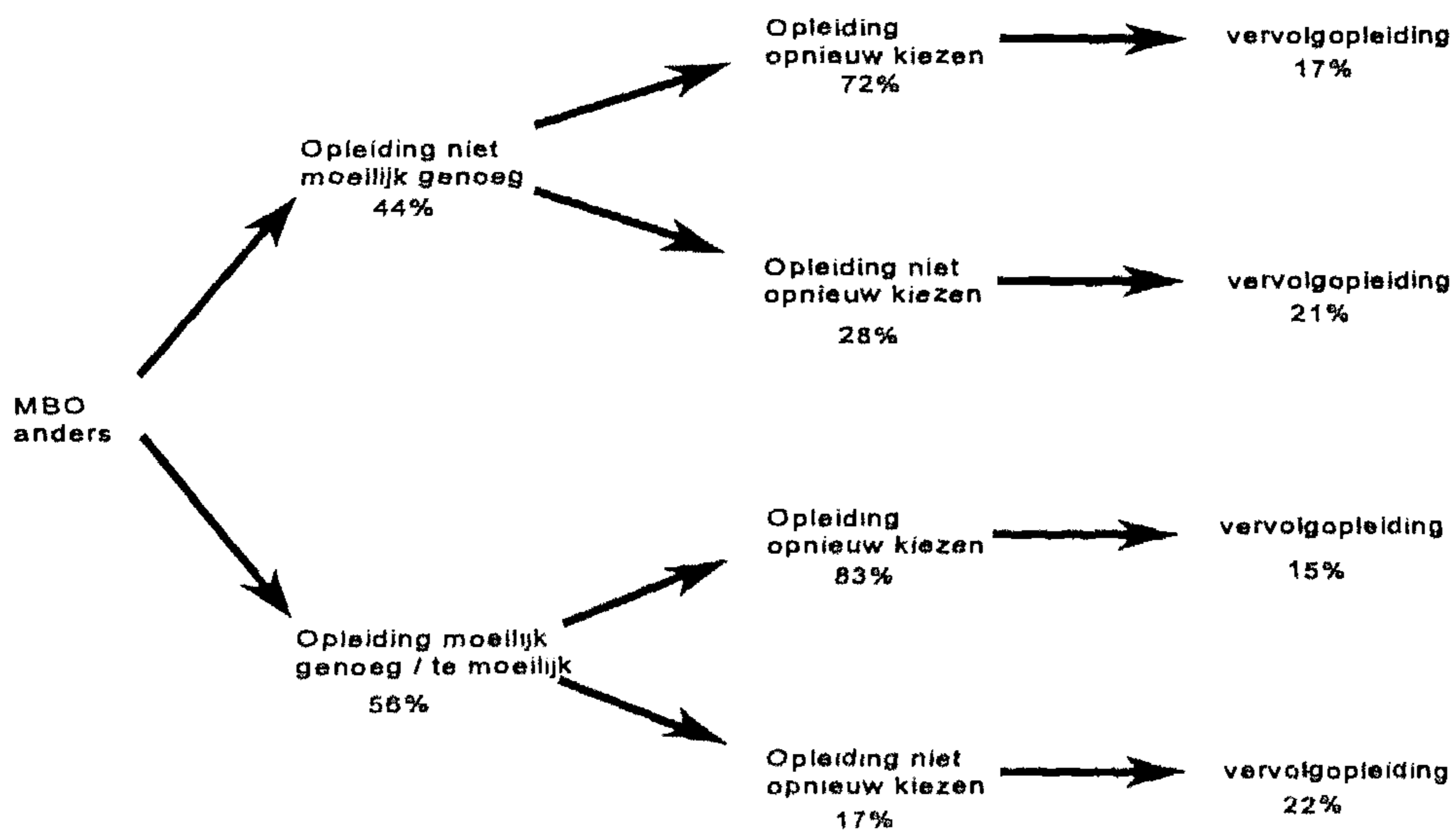
Schema 6.3

De relatie tussen opeenvolgende aspecten van het opleidingstraject voor afgestudeerden met een mbo vooropleiding in een overeenkomstige sector als de hbo-opleiding

Schema 6.4

De relatie tussen opeenvolgende aspecten van het opleidingstraject voor afgestudeerden met een mbo vooropleiding in een andere sector dan de hbo-opleiding

Bij alle categorieën instromers kan worden geconstateerd dat men veel vaker aangeeft spijt te hebben van de opleidingskeuze wanneer men de hbo-studie niet moeilijk genoeg vond. Dit zou erop kunnen wijzen dat sommige afgestudeerden ontevreden zijn met hun studiekeuze, mede omdat zij de oplei-

ding te weinig uitdagend vonden. Dit is het meest duidelijk te zien bij voormalige vwo'ers. Bijna een derde (31%) van de ex-vwo'ers die de hbo-studie niet moeilijk genoeg vonden heeft spijt van de destijds gemaakte keuze van de hbo-studie.

Algemeen lijkt te gelden dat naarmate men de hbo-studie makkelijker vindt, men vaker doorstroomt naar een vervolgopleiding. Deze regelmatigheid lijkt tamelijk los te staan van de vraag of men spijt heeft gehad van de studiekeuze of niet. Kennelijk is de keuze om door te studeren iets makkelijker te nemen wanneer men de hbo-studie als relatief gemakkelijk heeft ervaren. Een uitzondering op dit algemeen beeld wordt gevormd door voormalige mbo'ers die van opleidingssector zijn veranderd. Bij deze groep hangt de keuze om door te leren nauwelijks samen met hoe moeilijk men de hbo-opleiding vond.

Wanneer we kijken naar het verband tussen het spijt hebben van de studiekeuze en de beslissing om door te stromen naar vervolgonderwijs, is het beeld gemengd. Bij voormalige mbo'ers die van opleidingssector zijn veranderd en voormalige vwo'ers lijkt ontevredenheid met de hbo-studiekeuze vaak aanleiding te vormen om door te studeren. Bijna een derde (30%) van de voormalige vwo'ers die de hbo-opleiding te gemakkelijk vonden en daarmee spijt hebben van de studiekeuze, lijkt dit 'goed te willen maken' door een additionele opleiding te gaan volgen. Bij voormalige havisten en voormalige mbo'ers die binnen dezelfde opleidingssector zijn gebleven, is daarentegen geen verband te zien tussen het spijt hebben van de hbo-studiekeuze en de beslissing om door te studeren.

Tenslotte blijkt uit de schema's dat - los van de vraag hoe moeilijk men de hbo-opleiding vond en of men achteraf spijt heeft van de studiekeuze - er belangrijk verschillen blijven bestaan tussen afgestudeerden met een verschillende opleidingsachtergrond ten aanzien van de mate waarin men doorstroomt naar vervolgonderwijs. De doorstroom is het hoogst onder de afgestudeerden met een 'algemene' achtergrond: de voormalige havisten en vwo'ers. Voor mensen die het hbo zijn binnengestroomd vanuit dezelfde opleidingssector in het mbo lijkt de hbo opleiding - ongeacht hoe ze hierover oordelen - relatief vaak het (voorlopige) eindstation van hun onderwijsloopbaan.

Bijlage 1

Logistische regressie-analyse van de kans op het snel (binnen 3 maanden) vinden van betaald werk

	snel vinden van werk zonder zoeken		snel vinden van werk (alleen zoekers)	
	B	SE	B	SE
<i>Persoonskenmerken</i>				
- geslacht (man)	,27*	,08	-,13	,08
- leeftijd	,00	,01	-,08**	,01
- etniciteit	-,85	,47	-,52	,30
<i>Kwalificatiekenmerken</i>				
- vooropleiding (referentiecategorie: havo)				
- vwo	-,14	,10	,14	,09
- mbo pendant	,19	,10	,33*	,12
- mbo anders	,29	,12	,25	,13
- andere vooropleiding	-,11	,16	-,22	,14
- opleidingssector (referentiecategorie: heo)				
- hao	-,01	,15	-,42*	,15
- hpo	-,20	,14	-,55**	,13
- hto	,12	,10	-,20	,11
- hgzo	-,10	,14	-,09	,15
- hsao	-,22	,14	-,59**	,13
- kuo	,05	,16	-1,25**	,15
- deeltijdopleiding	,21	,22	-,39	,20
- studieduur	,00	,00	-,01**	,00
- stage	-,08	,19	-,05	,20
- relevante werkervaring	,20*	,07	,30**	,08
- bestuurlijke ervaring	,14	,08	,08	,09
<i>Zoekstrategie</i>				
- startmoment werkzoeken (referentie: ≤ 1 m. ná afst.)				
vóór afstuderen	--	--	,77**	,08
> 1 maand ná afstuderen	--	--	-,44**	,10
<i>Opleidingsregio (referentiecategorie: west)</i>				
- noord	-,26	,14	-,74**	,13
- oost	-,41**	,09	-,32**	,09
- zuid	-,42**	,09	-,02	,09
Constante	-1,63**	,39	4,18**	,40
<hr/>				
-2 Log Likelihood	5603,4		5167,6	
Likelihood Ratio	107,0		610,3**	
N cases	7200		6122	

* Significant op 1%-niveau

** Significant op 0,1%-niveau

Bijlage 2

Logistische regressie-analyse van het niveau en de richting van het werk

	werk op eigen niveau		werk in eigen richting	
	B	SE	B	SE
<i>Persoonskenmerken</i>				
- geslacht: man	,25**	,06	,28**	,05
- etniciteit	-,43	,24	-,15	,27
<i>Kwalificatiekenmerken</i>				
- vooropleiding (referentiecategorie: havo):				
- vwo	,10	,06	-,04	,06
- mbo pendant	-,06	,07	,28**	,08
- mbo anders	,12	,08	,18	,09
- andere vooropleiding	,44**	,10	,11	,10
- opleidingssector (referentiecategorie: heo)				
- hao	-,50**	,09	-,03	,10
- hpo	,66**	,11	,31*	,11
- hto	,35**	,08	,58**	,07
- hgzo	,06	,10	1,27**	,14
- hsao	-,57**	,08	,01	,09
- kuo	-,34*	,12	,17	,12
- deeltijdopleiding	-,15	,10	-,01	,11
- studieduur	,00	,00	-,01**	,00
- stage	,25	,11	,09	,12
- relevante werkervaring	,08	,05	,23**	,05
- bestuurlijke ervaring	,28**	,06	-,13	,05
<i>Loopbaankenmerken</i>				
- aantal maanden afgestudeerd	,03*	,01	,02	,01
- aantal maanden werkloos intredeperiode	-,03	,01	-,05**	,01
- betaald werk vóór afstuderen	-,08	,05	-,08	,06
- startmoment werkzoeken (referentie: ≤ 1m ná afst.)				
vóór afstuderen	,24**	,06	,26**	,06
> 1 maand ná afstuderen	-,25*	,09	-,16	,09
heeft niet gezocht	,24*	,08	,20	,08
<i>Marktsegmentkenmerk</i>				
- profit-sector	-,09	,06	-1,00**	,07
<i>Opleidingsregio (referentiecategori: west)</i>				
- noord	-,21	,10	,06	,10
- oost	-,02	,06	,35**	,07
- zuid	-,07	,06	,28**	,06
Constante	,33	,23	1,40**	,24
-2 Log Likelihood	11011,6		10392,2	
Likelihood Ratio	490,7**		791,7**	
N cases	10901		10936	

* Significant op 1%-niveau

** Significant op 0,1%-niveau

Bijlage 3

Definitie van variabelen

<i>Geslacht: man</i>	dummy = 1 indien respondent man is.
<i>Leeftijd</i>	leeftijd in jaren op het moment van enquêteren.
<i>Etniciteit</i>	dummy = 1 indien respondent zich rekent tot een bevolkingsgroep uit een land, genoemd in de Wet Bevordering Evenredige Arbeidsdeelname Allochtonen (WBEAA).
<i>Vooropleiding:</i>	
* <i>havo</i>	havo als hoogst voltooide vooropleiding (referentiecategorie);
* <i>vwo</i>	dummy = 1 indien vwo als hoogst voltooide vooropleiding;
* <i>mbo pendant</i>	dummy = 1 indien mbo als hoogst voltooide vooropleiding, én mbo-sector overeenkomt met hbo-sector;
* <i>mbo anders</i>	dummy = 1 indien mbo als hoogst voltooide vooropleiding, en mbo-sector níet overeenkomt met hbo-sector;
* <i>andere vooropleiding</i>	dummy = 1 indien niet havo/vwo/mbo als hoogst voltooide vooropleiding.
<i>Bestuurlijke ervaring</i>	dummy = 1 indien respondent vóór of tijdens de hbo-opleiding bestuurlijke ervaring heeft opgedaan.
<i>Relevante werkervaring</i>	dummy = 1 indien respondent vóór of tijdens de hbo-opleiding voor het hbo-vakgebied relevante (on)betaalde werkervaring heeft opgedaan.
<i>Stage</i>	dummy = 1 indien respondent tijdens de hbo-opleiding stage heeft gelopen.
<i>hbo-sector:</i>	
* <i>hao</i>	dummy = 1 indien hao-opleiding gevolgd;
* <i>hpo</i>	dummy = 1 indien hpo-opleiding gevolgd;
* <i>hto</i>	dummy = 1 indien hto-opleiding gevolgd;
* <i>heo</i>	heo-opleiding gevolgd (referentiecategorie);
* <i>hgzo</i>	dummy = 1 indien hgzo-opleiding gevolgd;
* <i>hsao</i>	dummy = 1 indien hsao-opleiding gevolgd;
* <i>kuo</i>	dummy = 1 indien kunstopleiding gevolgd.
<i>Deeltijdopleiding</i>	dummy = 1 indien deeltijdvariant van hbo-opleiding gevolgd.
<i>Studieduur</i>	Aantal maanden tussen begin en beëindiging van hbo-opleiding (excl. eventuele studie-onderbrekingen).
<i>Aantal maanden afgestudeerd</i>	Aantal maanden tussen afstudeermaand en enquêtemaand.
<i>Aantal maanden werkloos intredeperiode</i>	Aantal maanden werkloosheid tussen afstudeermaand en enquêtemaand.
<i>Startmoment werkzoeken:</i>	
* <i><= 1 maand ná afstuderen</i>	respondent is binnen 1 maand na afstuderen gestart met actief zoeken naar betaald werk (referentiecategorie);
* <i>vóór afstuderen</i>	dummy = 1 indien respondent reeds vóór het afstuderen is gestart met actief zoeken naar betaald werk;
* <i>> 1 maand ná afstuderen</i>	dummy = 1 indien respondent later dan 1 maand na afstuderen is gestart met actief zoeken naar betaald werk.
* <i>heeft niet gezocht</i>	dummy = 1 indien respondent tijdens of ná de hbo-opleiding niet actief heeft gezocht naar betaald werk.

Bijlage 3

Opleidingsregio:

* noord

dummy = 1 indien afgestudeerd in provincie Groningen, Friesland of Drenthe;

* oost

dummy = 1 indien afgestudeerd in provincie Overijssel, Gelderland of Flevoland;

* west

afgestudeerd in provincie Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland of Zeeland (referentiecategorie);

* zuid

dummy = 1 indien afgestudeerd in provincie Noord-Brabant of Limburg.

Profit-sector

dummy = 1 indien respondent werkt in een profit-organisatie.